

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ: 125-131 — ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ: Τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα «Ὁ Παρθενὸν ὑπὸ σεισμικῆ φόρτιση» 132-133· Σύνδεση Συμβουλίου 133 — ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ: Ἡ χρονολόγησι τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. καὶ ὁ κατάλογος τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων 134-149 — ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ: Ἐκμαγεία στὸ Πολυτεχνεῖο 130· Ἐκμαγεία νομιματίων στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο 150 — ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ: Πότε ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ νίπωνται τὴν πρῶϊαν 151-155 — Πίνακας περιεχομένων τοῦ ὄγδου τόμου τοῦ *Μέντορος* 156.

Ὁ Μέντωρ, Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Κλειῶ Δάκκαρη

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι, Fax (01) 3644 996

ISSN 1105-7181

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ 36

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1995

Πρὸς τοὺς ἐταίρους

Ἡ χρονιά πού ἔληξε ὑπῆρξε περίοδος δυσχερειῶν σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο, ἰδιαίτερα μάλιστα στὴν Ἑλλάδα. Τὶς δυσχέρειες αὐτές, πού ἐκδηλώθηκαν κυρίως στὰ οἰκονομικὰ ζητήματα, αἰσθάνθηκε καὶ ἡ Ἑταιρεία, ἡ ὁποία περισσότερο ἀπὸ οἰοδήποτε ἄλλο ἴδρυμα ὑφίσταται τὶς συνέπειες τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς πού συντελεῖται στὸν τόπο μας.

Θὰ φανῆ παράξενο στοὺς ἐταίρους, ἂν εἰπῶ ὅτι ἡ Ἑταιρεία ὑφίσταται ὅσα ὑποδηλώνω, ἐπειδὴ εἶναι ἀναγκασμένη νὰ πορεύεται ἐνάντια πρὸς τὸ ρεῦμα. Μὲ τοῦτο ἐννοῶ ὅτι, ἔχοντας μακρότατη παράδοση πού τῆς δημιουργεῖ μόνο καθήκοντα, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἀκολουθήσει ἓνα μόνο δρόμο, αὐτὸν πού ὀδηγεῖ στὴν ἐκπλήρωση τῶν ἐπιστημονικῶν ὀφειλῶν της. Ἐὰν ἀποφασίζοταν νὰ ἀκολουθηθῆ ἄλλος δρόμος, καὶ χρήματα ἄφθονα θὰ ὑπῆρχαν, καὶ τὸ ὄνομά της θὰ ἦταν πρῶτο στοὺς καταλόγους τῶν κοσμικῶν ἰδρυμάτων πού πολλὰ ἐπαγγέλλονται καὶ τίποτε τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ μόνιμο δὲν προσφέρουν. Θὰ εἶχε γίνει ἓνα ἀστραφτερὸ ἴδρυμα ὅπως τὰ πολλά.

Κατὰ τὸν 19ο αἰ. καὶ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ τὸ ἔργο της ἦταν εὐκολότερο: ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ ἀποκάλυψη τῶν ἀρχαίων μνημείων, πού θὰ ἀποδείκνυαν τὴν ἐθνικὴ συνέχεια ἢ

μελέτη και ή δημοσίευσή τους αφέθηκε να γίνει από τις επόμενες γενεές. Ίσως ή πολιτική αυτή να ήταν, τότε, ή μόνη δυνατή. Ή συνέχισή της όμως και κατά τὰ χρόνια τούτα καταντᾶ πνευματική αδυναμία, πού ισοδυναμεί με πρωτογονισμό. Ή σημερινή Ελλάδα δὲν εἶναι ή τοῦ 1830, τοῦ 1897, τοῦ 1912-13, τοῦ 1922, τοῦ 1940-50. Ή οικονομική μεταβολή πού συντελέστηκε στις μέρες μας εἶναι γιγάντια· ἀνάλογη περίπου ἔπρεπε να εἶναι και ή πνευματική. Ὡς πρὸς τὴν τέχνη, ή Ελλάδα τοῦ 1830 ἀναπτύχθηκε: στήν ποίηση, στήν πεζογραφία, στή ζωγραφική, στή γλυπτική δὲν ὑπολειπόμαστε τῆς Δύσης, πού με τόση ἀγωνία προσπαθοῦμε να τῆς μοιάσουμε.

Στὴν ἀρχαιολογία ἀκολουθεῖται τὸ πρότυπο τοῦ παρελθόντος, πρότυπο πού ὑπηρετεῖ τὸν ἄκρατο βενετισμὸ λίγων προσώπων. Συνεχεῖς ἀνασκαφές, πολυτετεῖς πολλές φορές, πού γίνονται γνωστὲς μόνον ἀπὸ τις ἐφημερίδες ἢ ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα συνέδρια και τοὺς «φιλικούς» ὁμίλους, πού θὰ ἄρμοζαν σὲ μικρὲς ἐπαρχιακὲς πόλεις τοῦ 19ου αἰ.

Ή Ἐταιρεία, ἔστω και καθυστερημένα, διέγνωσε τὸ ἀδιέξοδο στὸ ὁποῖο ὠδηγήθηκε ή ἑλληνική ἀρχαιολογία και ἐγκατέλειψε τις συνήθειες τοῦ παρελθόντος. Δὲν ἀπαρνήθηκε τις ἀνασκαφές, κρίθηκε όμως ὅτι ή ἄκριτη διενέργειά τους, ὅπως γίνονταν κατά τὴν περίοδο 1950-1988, ἀποτελοῦσε ἐσφαλμένη και, τελικά, καταστρεπτική πορεία.

Κατὰ τὰ χρόνια πού πέρασαν ἀπὸ τὸ 1988 ἔγινε συστηματική θεώρηση τοῦ ἔργου της. Φαίνεται, και εἶναι, μέγα· δὲν ἀρκεῖ όμως ή τόσο πρόχειρη στὸν τόπο μας πατραγαθία. Μοιάζουμε με ἐπαρχιωτὲς *gentiers* γαλλικῶν μυθιστορημάτων, πού ξεκοκκαλίζουν τὴν περιουσία πού ἔφτιαζαν ἄλλοι. Χρειαζόταν λοιπὸν νέο και πρωτότυπο ἔργο, πού θὰ ἀξιοποιοῦσε και θὰ ἀναδείκνυε τὸ παλαιό. Αὐτὸ τὸ νέο και πρωτότυπο ἔργο ἄρχισε ἐδῶ και λίγα χρόνια, και σᾶς ἔχει γίνει γνωστὸ με σημειώματά μου. Εἶναι τὸ ΑΡΜΑ και τὸ ΣΕΜΑ, εἶναι ή ὀργάνωση τοῦ Ἀρχείου, οἱ πολυπληθεῖς δημοσιεύσεις βιβλίων πού ἔγιναν, ἐκεῖνες πού βρίσκονται στὰ τυπογραφεῖα και ἐκεῖνες πού ἐτοιμάζονται ἀπὸ Ἕλληνες και ξένους ἀρχαιολόγους με τὴ βοήθεια, και τὴν ἐπίμονη προτροπή, τῆς Ἐταιρείας.

Ἡ στροφή αὐτὴ τῆς πολιτικῆς τῆς Ἑταιρείας καὶ τὰ εὐεργετικά γιὰ τὴν ἐπιστήμη ἀποτελέσματα δὲν ἔτυχαν τῆς ὑποδοχῆς ποὺ τῆς ἄξιζε, κυρίως ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους, μάλιστα ἀρχαιολόγους ἐταίρους, γιὰ διάφορους λόγους. Πρῶτα πρῶτα, ὁ περιορισμὸς τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἡ στροφή πρὸς τὴν ἐκπλήρωση τῶν χρεῶν τοῦ παρελθόντος ἔκοβε γιὰ πολλοὺς τὸν εὐκόλο δρόμο τῆς δημοσιότητας. Ἡ ἀρχαιολογία ἔχει τὸ προσὸν νὰ σὲ κάνει διάσημο μὲ τὰ ἔργα τῶν ἄλλων, ἢ ἀκόμη καὶ μὲ τὰ μὴ ἔργα (πρβ. χέρι ἢ πόδι τοῦ κολοσσοῦ τῆς Ρόδου, τάφος τοῦ Ἀλεξάνδρου). Πολλοὶ ἀρχαιολόγοι εἶναι σὰν τὸν φανταστικὸ ἀρχαῖο χαλκωρύχο, ποὺ θὰ ἰσχυριζόταν ὅτι ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμισίου εἶναι δικό του ἔργο, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐξώρυξε τὸν χαλκὸ μὲ τὸν ὁποῖο κατασκευάστηκε τὸ ἄγαλμα.

Γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ ἔργου τῆς ἡ Ἑταιρεία δαπανᾷ ἀπὸ τὴν περιουσία τῆς. Τὰ χρήματα ποὺ διαθέτει δὲν ἀρκοῦν· χρειάζονται καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ δώσουν ἐκεῖνοι ποὺ τὰ ἔχουν καὶ τὰ ἀφήνουν ἀργά. Τὸ Κράτος βοηθᾷ, ὄχι ὅμως στὸν βαθμὸ ποὺ μπορεῖ.

Ἡ Ἑταιρεία ζήτησε τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἔργου τῆς ἀπὸ πλῆθος πλουσιότατων οἰκονομικῶν ἰδρυμάτων. Μόνο δύο ἀνταποκρίθηκαν στὸ αἴτημά τῆς γιὰ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση μὲ τὸ ἰσχνὸ συνολικὸ ποσὸ τῶν 2.500.000 δραχμῶν. Ἴσως τὸ ἀντάλλαγμα ποὺ δίδεται, ἡ δημιουργία ἐλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου, νὰ μὴν εἶναι μέσα στὰ ἐνδιαφέροντα αὐτῶν τῶν οἰκονομικῶν κολοσσῶν. Ἡ οἰαδήποτε ὅμως ἐνίσχυση τῆς Ἑταιρείας, ὅσο μεγάλη καὶ ἂν ἦταν —καὶ φυσικὰ στὴ σημερινὴ ἐποχὴ τὸ νὰ διαθέσει μία τράπεζα ἢ ἓνας δημόσιος ὀργανισμὸς τὸ ποσὸ τῶν 50 ἢ τῶν 100 ἑκατομμυρίων δὲν εἶναι μεγάλο ἔξοδο—, θὰ εἶχε πλούσια ἀποτελέσματα καὶ θὰ τιμοῦσε ὁποιοδήποτε πιστωτικὸ ἴδρυμα. Ἡ δική μας ἀνταπόδοση θὰ ἦταν ἡ ἀναγνώριση τῆς εὐεργεσίας καὶ ἡ φροντίδα νὰ γίνεταὶ αὐτὴ γνωστὴ στὸ διηνηκές. Θυμίζω, ὅτι στὸν τόμο Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (ἐν Παρισίοις ΑΩΕ' [1805]) ὁ Κοραῆς ἔχει προσθέσει τὸν ὑπότιτλο «Φιλοτίμη δαπάνη τῶν ΑΔΕΛΦΩΝ ΖΩΣΙΜΑΔΩΝ, παιδείας ἕνεκα τῶν τὴν Ἑλλάδα φωνῆν διδασκομένων Ἑλλήνων». Ὁ ὑπότιτλος αὐτὸς ὑπῆρχε καὶ σὲ ἄλλες ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ, ποὺ σκορπίζονταν σ' ὀλόκληρο τὸν ἐλληνικὸ κόσμο. Πέρασαν 190 χρόνια καὶ οἱ

ἐλεύθεροι Ἕλληνες δὲν ὑποστηρίζονται πλέον ἀπὸ τὴ συμπάθεια ἢ τὴν κατανόηση τῶν ἀλλοεθνῶν, ἀλλὰ ἀντιμετωπίζουν τὸν ἀνταγωνισμό τους. Αὐτὸς ὁ ἀνταγωνισμὸς στὴν ἀρχαιολογία μὲ ἓναν τρόπο εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποβῆ σὲ ὄφελός μας· μὲ τὴν ἐπισημονικὴ ἐργασία καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν ὀφειλῶν μας, τὶς ὁποῖες σχεδὸν ὅλοι θεωροῦν φυσικὲς καὶ δὲν ἀνησυχοῦν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ στὴν ἀρχαιολογία ἀναπτύχθηκε, μετὰ τὸ 1967, ἄκρατος ἀτομισμὸς, ὁ ὁποῖος στὶς μέρες μας ἔφθασε στὴ γελοιοτήτα. Τὸ ἀσήμαντο καὶ προσωπικὸ γίνεται γενικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ προβάλλεται σὲ περιοδικὰ γιὰ ἐσώρουχα. Ἡ Ἐταιρεία δὲν ἐπαγγέλλεται αὐτὴν τὴ δημοσιότητα. Ὅσοι τὴ βοηθήσουν ἓνα μόνο θὰ ἴδουν· τὴν ἀναγνώριση τῆς συμβολῆς τους στὰ βιβλία ποὺ ἐκδίδουμε, ποὺ θὰ τοὺς ἐξιῶσει μὲ τοὺς Ζωσιμάδες, τὸν Χρηστάκη Ζωγράφο καὶ τὸν Γρηγόριο Μαρασλῆ.

Οἱ ἐταῖροί μας, ἰδιαίτερα ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὰ κρατικὰ ἢ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα, καλοῦνται νὰ βοηθήσουν τὴν Ἐταιρεία στὴν προσπάθεια ποὺ καταβάλλει. Πολλοὶ κατέχουν θέσεις, οἱ ὁποῖες τοὺς παρέχουν τὴ δυνατότητα νὰ εἰσηγοῦνται στοὺς οἰκονομικοὺς παράγοντες τοῦ τόπου μας.

Ὑπενθυμίζω ὅτι ἡ ιδιότητα τοῦ ἐταίρου δὲν εἶναι τιμητικὸς τίτλος, ἀλλὰ δημιουργεῖ, κυρίως, ὑποχρεώσεις πρὸς τὸ ἴδρυμα ποὺ τὸν ἔκαμε μέλος του. Ὅριστηκε ἐτήσια παροχὴ συνδρομῆς, γιὰ νὰ δίδεται ἡ σχεδὸν μηδαμινῆς ἀξίας δυνατότητα τῆς ἐκπλήρωσης πρὸς τὸ ἴδρυμα μιᾶς ἐλάχιστης τυπικῆς ὑποχρέωσης. Κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ βίου τῆς Ἐταιρείας, τὰ ἔργα ποὺ αὐτὴ ἐκτελοῦσε γίνονταν ἀπὸ τὴ δεκαπεντάδραχμη συνδρομὴ τῶν ἐταίρων. Δὲν λέγω ὅτι οἱ ἐταῖροί σήμερα θὰ ἀναλάβουν ἐξ ἰδίων τὶς δαπάνες της. Μεγάλωσε πολὺ καὶ τὰ ἐξοδά της εἶναι σημαντικὰ. Πολλοὶ ὅμως μποροῦν, μὲ τὴ θέση καὶ τὸ κύρος ποὺ ἔχουν στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, νὰ φροντίσουν νὰ λάβει ἡ Ἐταιρεία ἐπιχορηγήσεις. Ἄλλοι μποροῦν νὰ ἀναλάβουν τὰ ἐξοδα ἐκτύπωσης ἑνὸς βιβλίου, ἢ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ μισθοδοσίαν τῶν προσώπων ποὺ θὰ συντάξουν ἓνα μεγάλο ἔργο.

Πολλοὶ θὰ διερωτηθοῦν: γιατί ἡ Ἐταιρεία δὲν ἐκμεταλλεύεται τὸν χεῖμαρρο τῶν χρημάτων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης; Πρῶτα πρῶτα, αὐτὸ γίνεται ἀπὸ ἐταίρους γιὰ ὀρισμένα ἔργα, ὅπως τὸ στέγαστρο τῆς ἀνασκαφῆς Θήρας, ἢ ἀνασκαφὴ τῆς Μεσσηνίας ἢ

τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀρχείου τῆς Ὑπηρεσίας. Γιὰ τὰ συγγράμματα ποὺ συντάσσονται μὲ τὴν ἐποπτεία τοῦ Συμβουλίου, ὅπως τὸ Ἀρχεῖο τῶν Μνημείων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς (ΑΡΜΑ) καὶ τὸ Σύνταγμα τῶν Ἐπιθυμίων Μνημείων τῆς Ἀττικῆς (ΣΕΜΑ), δὲν ὑπάρχει δυνατότητα χρηματοδότησης ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση. Ὑποβλήθηκαν αἰτήματα γιὰ τὴ σύνταξη σημαντικῶν μονογραφιῶν, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα. Εἶναι κρίμα ὅτι δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ ἰδοῦμε στὶς μέρες μας τὰ ἔργα ἐκεῖνα, ποὺ ἀποτελοῦν ὄνειρα καὶ ἐπιθυμίες γενεῶν, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει τὸ ἀσήμαντο ποσὸ μερικῶν ἑκατομμυρίων.

Θὰ διερωτηθῆ κανεῖς: δὲν δίδονται χρήματα γιὰ τὰ ἀρχαῖα, γιὰ τὰ μνημεῖα; Βεβαίως δίδονται, καὶ μάλιστα πολλὰ. Ἀνασκαφές, νέα μουσεῖα, ἐκθέσεις, δημοσιεύσεις, ὑποτροφίες, χρηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία μεγάλωσε τὰ τελευταῖα χρόνια· ἀπόκτησε προσωπικό, μέσα, καὶ πιστεύω ὅτι θὰ βελτιωθῆ ἀκόμη περισσότερο. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν συντελέστηκε εἶναι ἡ συστηματικὴ μελέτη τῶν ἐρευνῶν τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων. Λόγοι ὀργανωτικοὶ καὶ ἰδεολογικοὶ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀνάληψη μεγαλεπήβολων ἔργων. Ἡ Ἐταιρεία ὁμως μπορεῖ νὰ ἀναλάβει νὰ φέρει σὲ πέρασ ὅποιοδήποτε ἔργο. Εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ περισπάσεις, ἀπὸ τίς σχέσεις μὲ τοὺς ἰδιώτες, ἀπὸ τίς ἀναγκαστικὲς συγκρούσεις ποὺ φθείρουν τὰ πρόσωπα τῆς Ὑπηρεσίας.

Ὁ χρόνος περνᾷ γρήγορα, καὶ μαζί του χάνονται οἱ δυνατότητες δημιουργίας μεγάλων ἐπιστημονικῶν ἔργων. Ἐννοῶ ὅτι χάνονται οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ποὺ σήμερα εἶναι νέοι καὶ ἔχουν τίς πνευματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς δυνάμεις νὰ τὰ συντάξουν. Ὅπως εἶναι φανερὸ λοιπόν, αὐτὸ συμβαίνει γιὰτὶ μᾶς λείπουν τὰ λίγα ἑκατομμύρια κάθε χρόνο, ποὺ θὰ κάλυπταν μισθοὺς νέων ἐπιστημόνων· συμβαίνει μάλιστα σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ ξοδεύονται γιγαντιαῖα ποσὰ σὲ διαφημίσεις ἢ σὲ δαπάνες σκοπιμότητας. Ἀναλογίστηκαν ποτὲ οἱ ἐταῖροι, ὅτι μία ὀλοσέλιδη ἢ δισέλιδη διαφήμιση αὐτοκινήτου νέου τύπου σὲ ἐφημερίδα τῆς Κυριακῆς στοιχίζει περισσότερα ἀπὸ ὅσα χρειάζονται γιὰ τὴν ἐτήσια μισθοδοσία ἑνὸς ἢ δύο ἐπιστημόνων, ἢ ὅτι ἡ μισθοδοσία τριῶν ἀνείδικετων ἐργατῶν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴ μισθοδοσία δύο ἐπιστημόνων;

Κατὰ τὸ 1995 ἡ Ἑταιρεία ἐξέδωσε ἔνδεκα τόμους μονογραφικῶν καὶ δημοσιεύσεων ἀνασκαφῶν, τέσσερις τόμους περιοδικῶν, καὶ ἀνατύπωσε μία παλαιότερη ἔκδοσή της, ἔργο τοῦ Ἀναστασίου Ὀρλάνδου. Δαπανήθηκε πολὺ μεγάλο χρηματικὸ ποσό. Στὴ δαπάνη αὐτὴ πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ὅσα δόθηκαν γιὰ τὴν ἐνίσχυση ἐλληνικῶν καὶ ξένων ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων, ποὺ ἐπιτελοῦν ἔργο ἀφέλιμο γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Καλοῦνται οἱ ἑταῖροι νὰ προσφέρουν, ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς, γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ποὺ μπορεῖ νὰ γίνεῖ δικό τους ἔργο.

B.X.II.

ΕΚΜΑΓΕΙΑ ΣΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Τὸ σημεῖωμα τῆς κυρίας Οἰκονομίδου γιὰ τὴ συλλογὴ ἐκμαγείων νομισμάτων τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου ποὺ δημοσιεύεται στὸ τεῦχος τοῦτο (σελ. 150), μοῦ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπανέλθω στὸ γενικότερο θέμα τῶν συλλογῶν ἐκμαγείων ἔργων ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης στὴν Ἑλλάδα.

Στὰ παλαιότερα σημειώματά μου (*Μέντωρ* 26, 1993, 116-27, 1993, 154-157) εἶχα μνημονεύσει τὶς μικρὲς συλλογὲς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Κέντρου Μελετῶν Μουσείου Ἀκροπόλεως. Ἡ ἑταῖρος κυρία Μαρία Μπρούσκαρη μοῦ ὑπενθύμισε ὅτι μικρὴ συλλογὴ ἐκμαγείων ὑπάρχει καὶ στὴν Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν (ΑΣΚΤ), χρήσιμη γιὰ τὶς ἀσκήσεις τῶν σπουδαστῶν.

Ὅπως καὶ οἱ ἄλλες συλλογές, καὶ αὐτὴ δὲν ἀκολουθεῖ καμία ἀρχὴ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀντιπροσωπεύει συστηματικὰ ἕναν τομέα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἀπὸ τὰ 33 ἐκμαγεῖα ποὺ περιλαμβάνει ἢ συλλογὴ τῆς ΑΣΚΤ, τὰ 26 εἶναι γλυπτῶν ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα (19 στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, 4 στὸ Μουσεῖο Ἀκροπόλεως, 1 στὴν Ἐρέτρια, 2 στὴν Ὀλυμπία) καὶ 7 γλυπτῶν ποὺ βρίσκονται στὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἰταλία. Τυχαία λοιπὸν ὑπῆρξε ἡ συγκρότηση καὶ αὐτῆς τῆς συλλογῆς, γιὰ τὴν ὁποία δὲν γνωρίζω ἂν ὑφίσταται ἀκόμην, ἔπειτα ἀπὸ ὅσα συνέβησαν στὸ Πολυτεχνεῖο τὸν τελευταῖο Νοέμβριο.

*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1995

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

- 139 Κωνσταντίνου Θ. Συριόπουλου, *Ἡ προϊστορική κατοίκηση τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ γένεσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους* τόμος Β΄
- 141 Νικολάου Β. Δρανδάκη, *Βυζαντινὲς τοιχογραφίαι τῆς Μέσα Μάνης*
- 145 Ernst Buschor, *Τὸ ἑλληνιστικὸ πορτραῖτο* (μετάφραση Γεωργίου Σ. Δοντᾶ)
- 146 Βασιλείου Χ. Πετράκου, *Ἄρα Μαραθῶν, ἀρχαιολογικὸς ὁδηγὸς*
- 147 Ἀρτέμιδος Ὠνάσογλου, *Ἡ Ὀικία τοῦ τάφου τῶν τριπόδων* σὺς *Μυκῆνες*
- 148 Ἔρσης Μπρούσκαρη, *Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων στὴ Βενετία*
- 149 Χρήστου Καρούζου, *Μικρὰ Κεῖμενα*
- 150 Βασιλείου Χ. Πετράκου, *Ἡ περιπέτεια τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας στὸν βίον τοῦ Χρήστου Καρούζου*
- 151 Θεοδοσίας Στεφανίδου Τιθερίου, *Τὸ μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στὴ Θεσσαλονίκη*
- 152 Ντόρας Βασιλικῆ, *Ἄρα Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς*
- 153 Μαρίας Παντελίδου Γκόφα, *Ἡ Νεολιθικὴ Νέα Μάκρη: Ἡ κεραμικὴ*

ΑΝΑΤΥΠΩΣΕΙΣ

- 86Α Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου, *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος*

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* 1993, τόμος 132
- Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* τοῦ ἔτους 1992, τόμος 147
- Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* κατὰ τὸ 1994, τόμος 41
- Ὁ Μέντωρ, Ἐνημερωτικὸ Δελτίον τῶν Ἐταίρων τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, 1995, τόμος 8, τεύχη 33-36
-

Ἔργα καὶ ἡμέραι

Τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα «Ὁ Παρθενὼν ὑπὸ σεισμικὴ φόρτιση»

Τὴ Δευτέρα, 20 Νοεμβρίου 1995, ἔγινε στὸ Ἐργαστήριον Ἀντισεισμικῆς Τεχνολογίας τοῦ ΕΜΠ παρουσίαση τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος «Ὁ Παρθενὼν ὑπὸ σεισμικὴ φόρτιση». Τῆς συζητήσεως ποὺ ἀκολούθησε προήδρευσε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου κ. Γεώργιος Σ. Δοντᾶς, ὁ ὁποῖος εἶπε εἰσαγωγικῶς τὰ ἑξῆς:

«Μὲ εἰλικρινὴ περιέργεια ἀλλὰ καὶ μὲ ξεχωριστὴ, φυσικὰ, χαρὰ συμπαρίσταται ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία στὴν παρουσίαση τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ ὑπὸ σεισμικὴ φόρτιση Παρθενῶνος, ποὺ ἐτοίμασε τὸ Ἐργαστήριον Ἀντισεισμικῆς Τεχνολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Εἶναι ἡ παρουσίαση αὐτὴ μία λαμπρὴ ἀπόδειξη τῆς ἐπιτυχίας μιᾶς ἀρμονικῆς καὶ γόνιμης συνεργασίας ἀρχαιολόγων καὶ ἐπιστημόνων ἄλλων εἰδικότητων, ποὺ ἄρχισε τὸ 1975 μὲ ἀπόφαση τοῦ τότε Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ Κωνσταντίνου Τρυπάνη, ὁ ὁποῖος ἴδρυσε τὴν διεπιστημονικὴ Ὀμάδα Ἐργασίας γιὰ τὴν Συντήρηση τῶν Μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἡ ὁποία ἔγινε —ἐπιτρέψατέ μου αὐτὴν τὴν προσωπικὴ ἀναφορά— ὕστερα ἀπὸ ἰδική μου εἰσήγηση, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση προβλημάτων ποὺ ξέφευγαν ἀπὸ τὰ ὄρια τῶν γνώσεων καὶ τῶν δυνατοτήτων τῶν ἀρχαιολόγων.

Τὸ θέμα ποὺ μελετήθηκε καὶ ἤδη παρουσιάζεται εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα στατικὰ προβλήματα τῶν ἀρχαίων μας μνημείων. Ὅτι τὰ μνημεῖα ὑποφέρουν καὶ καταστρέφονται κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὴν λυσσαλέα ἐκδήλωση ὀργῆς τοῦ ἀρχέγονου τιτάνος ποὺ εἶναι κλεισμένος κάτω ἀπὸ τὸν φλοιὸ τῆς γῆς, εἶναι γνωστό. Ἀκόμη καὶ ὁ μέγας καὶ ἐπιβλητικὸς Παρθενῶν, ὁ μὲ τὴν εὐρεία ἔδρασή του στηριζόμενος στὸν στέρεο βράχο τῆς Ἀκροπόλεως, δὲν ξέφυγε ἀπὸ τὶς συνέπειες τῶν μανιωδῶν σεισμικῶν δονήσεων ποὺ συμβαίνουν κάθε τόσο ἐπὶ αἰῶνες, ὅπως ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς μαρτυρίες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἰδική μας, σχετικὰ πρόσφατη, προσωπικὴ ἐμπειρία γνωρίζουμε.

Γιὰ νὰ ἀντιδράσει ὁμως ἡ ἐπιστῆμη καὶ ἡ τεχνολογία στὶς συνέπειες τῶν σεισμῶν ὀφείλει ἐπακριβῶς νὰ γνωρίζει τὸν τρόπο τῆς

συμπεριφορᾶς τῶν κτιρίων στοὺς σεισμούς. Καὶ αὐτὴν τὴν πολὺτιμη γνώση προσφέρει τὸ Ἐργαστήριο Ἀντισεισμικῆς Τεχνολογίας, ὅπως θὰ ἰδοῦμε σήμερα, μὲ τὴν ἐντυπωσιακὴ του παρουσίαση καὶ μὲ ἄλλες ἐπιστημονικὲς συμβολές, χρήσιμες γιὰ τὴν πρόβλεψη καὶ τὴν λήψη μέτρων ποὺ θὰ ἐλαχιστοποιήσουν τὶς συνέπειες τῶν σεισμικῶν δονήσεων.

Νομίζω ὅμως ὅτι περιττεύει ἡ μακρολογία καὶ παρακαλῶ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πολυτεχνείου κ. Στέφανο Ἀγγελίδη, σοφὸ μέντορα τῆς στατικῆς μελέτης τῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως, νὰ κάνει, κατὰ τὸ πρόγραμμα, τὴν εἰσαγωγὴ στοῦ ὅλο θέμα».

ΣΥΝΘΕΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀνακοινώνει στοὺς ἐταίρους τὴν παραίτηση ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Συμβούλου τοῦ κυρίου Ἄγγελου Δελνβορριᾶ.

Τὸ Συμβούλιο ἐξέλεξε ὡς νέο Σύμβουλο τὸν κύριο Νικόλαο Ζία, Διευθυντὴ Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ 3ΟΥ ΑΙ. Π.Χ. ΚΑΙ Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ

Τò ιστοριογραφικό πρόβλημα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.

Ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἱστορίας τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς πιὸ ἐντυπωσιακὲς ἀποδείξεις γιὰ τὴ συμβολὴ τῆς ἐπιγραφικῆς στὴν ἱστοριογραφία. Τὸ ἰδιαίτερο μεθοδολογικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζει γιὰ τὴν ἔρευνα ἢ ἐξαιρετικὰ ταραγμένη αὐτὴ μεταβατικὴ περίοδος ἀνάμεσα στὸν κόσμον τῆς πόλης καὶ στὴν ἐνοποίηση τοῦ μεσογειακοῦ χώρου ἀπὸ τὴ Ρώμη, ἔγκειται στὴν ἀπόπειρα συμπλήρωσης τοῦ κενοῦ ἀπὸ τὴ διακοπὴ τῶν συνεχῶν ἱστορικῶν ἀφηγήσεων, ποὺ εἶχαν καλύψει ἀντίστοιχα τὴν ἀκμὴ καὶ τὴν παρακμὴ τῆς πόλης-κράτους (Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης, Ξενοφῶν) ἕως τὸ 360 π.Χ., καὶ στὴν ἄνοδο τῆς Ρώμης (Πολύβιος, τοῦ ὁποῖου ἢ προκατασκευὴ φθάνει ἕως τὸ 220 π.Χ.). Τὸ κλασικιστικὸ πνεῦμα ποὺ συνόδευσε τὴν ἀλλαγὴ τοῦ πολιτικοῦ σκηνικοῦ, τὴν ἐξαφάνιση δηλαδὴ τῶν μεγάλων ἑλληνιστικῶν βασιλείων τὰ ὁποῖα πρωταγωνιστοῦν στὸν 3ο αἰ., καταδίκασε στὴν ἀφάνεια τοὺς σύγχρονους ἱστοριογράφους. Ἀπὸ τὸ σημαντικὸ ἔργο τοῦ Ἱερωνύμου ἀπὸ τὴν Καρδία καὶ τοῦ Φυλάρχου σώθηκαν μόνον ἀποσπάσματα

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

<i>AJA</i>	American Journal of Archaeology
<i>BCH</i>	Bulletin de Correspondance Hellénique
<i>FGrH</i>	Die Fragmente der griechischen Historiker
<i>IG</i>	Inscriptiones Graecae
<i>JHS</i>	The Journal of Hellenic Studies
<i>ΠΑΕ</i>	Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
<i>REA</i>	Revue des Etudes Anciennes
<i>SEG</i>	Supplementum Epigraphicum Graecum
<i>SIG</i>	Sylloge Inscriptionum Graecarum
<i>ZPE</i>	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

στοὺς νεώτερους ἱστορικοὺς συμπλητές (Διόδωρο, Pompeius Trogus) καὶ ἀνεκδοτογράφους, καὶ φυσικὰ στὸ βιογραφικὸ ἔργο τοῦ Πλουτάρχου (*Δημήτριος, Πύρρος, Ἄρατος, Ἄγις καὶ Κλεομένης*). Ἐκείνη χειρότερα, ἢ ἀπόλυτη χρονολόγησις τῆς περιόδου βασίζεται πλέον κατὰ κύριον λόγον, μὲ ἐξαίρεση τὶς σποραδικὰς ἀναφορὰς τῶν ἱστορικῶν στὶς Ὀλυμπιάδες, στὸ χρονικὸ (*ἀπὸ κτίσεως κώσμου*) τοῦ Εὐσεβίου, καὶ γιὰ τὴ χρονολόγησις τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Πτολεμαίων στὶς πληροφορίες βαβυλωνιακῶν χρονικῶν καὶ ἐπιγραφῶν, καὶ φυσικὰ στὰ παπυρικὰ κείμενα.

Ἡ σημασία τοῦ καταλόγου τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων

Τὸν χρονολογικὸν κἀνναβο, ποὺ κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνθήκες εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ τὴν ἱστορικὴ σύνθεσις τῶν ἀποσπασματικῶν φιλολογικῶν καὶ τῶν διαθεσίμων ἐπιγραφικῶν, νομισματικῶν, ἀρχαιολογικῶν κ.ἄ. πληροφοριῶν, ἐξακολουθεῖ νὰ προσφέρει κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ κατάλογος τῶν Ἀθηναίων ἐπωνύμων, κατὰ κύριον λόγον βέβαια τοῦτο ἰσχύει γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν, ἢ ὅποια ἐξακολουθεῖ νὰ κατέχει κεντρικὴ θέσις στὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἢ τουλάχιστον νὰ βρίσκεται λόγῳ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πλούτου τῆς πληροφόρησις, στὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἡ χρονολογημένη μὲ τὶς Ὀλυμπιάδες καὶ τοὺς Ρωμαίους ὑπάτους σειρὰ τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων ποὺ παραδίδεται στὸν Διόδωρο (βιβλ. 11-20) διακόπτεται τὸ 302/1 π.Χ. (βιβλ. 20, κεφ. 106), ἢ συνέχειά της τὸ 292/1 π.Χ. δίδεται ἀπὸ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσέα (*Δεινάρχ.* 9).

Τὸ ἀπόλυτο χρονολογικὸ πλαίσιο τοῦ καταλόγου

Τὸ ἀπόλυτο χρονολογικὸ πλαίσιο γιὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ αἵδωνος συνθέτουν οἱ σπάνιες ἀναφορὰς στὰ ἔτη τῶν Ὀλυμπιάδων, ποὺ σώζονται στὸν Πausanias καὶ στὶς βιογραφίαι τῶν συγχρόνων φιλοσόφων (ἄς μὴν λησμονεῖται ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς γένεσις καὶ τῆς ἀκμῆς τῶν μεγάλων ἀθηναϊκῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν), τοῦ Φιλοδήμου καὶ τοῦ Διογένη Λαερτίου (ἀπὸ τὸν Ἀπολλόδορον, *FGrH* 244). Ὁ πίνακας τῶν ἐννέα ἀπόλυτα χρονολογημένων ἀρχόντων τοῦ 3ου αἰ. καὶ αὐτῶν ποὺ μετὰ βεβαιότητος συνδέονται ἅμα μὲ αὐτοὺς ἔχει ὡς ἑξῆς:

'Ολ. 125,1 = 280/79	Γοργίας	Πλουτ. 'Ηθ. 847 D
'Ολ. 125,2 = 279/8	'Αναξικράτης	Παυσ. 10.23.14: 'Επιδρομή Γαλατῶν στοὺς Δελφούς
'Ολ. 125,3 = 278/7	Δαμοκλῆς	Διογ. Λαέρτ. 10.15: Θάνατος Μητροδώρου 7 ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ 'Επικούρου
'Ολ. 127,2 = 271/0	Πυθάρατος	'Ο.π.: Θάνατος 'Επικούρου, τὸ δέκατο ἔτος μετὰ τὸν Γοργία
'Ολ. 129,1 = 264/3	Διόγνητος	Χρονολογία τοῦ <i>Marmor Parium IG XII 5, 444</i> (K.J. Beloch, <i>Griechische Geschichte</i> IV.2, Berlin 1922, 39)
	'Αντίπατρος	Τέλος Χρεμωνιδείου πολέμου (ἀμέσως πρὸ τοῦ 'Αρρενείδου)
263-261/0	'Αρρενείδης	Θάνατος Ζήνωνος (1 ἔτος μετὰ τὴ λήξη τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου) 30 ἔτη μετὰ τὸν Κλέαρχο, 301/0 (σύμφωνα με ἄλλες ἀναγνώσεις 32 ἢ 39 ἢ 41 ἔτη, βλ. B.D. Meritt, <i>The Athenian Year</i> , Berkeley - Los Angeles 1961, 222)
c. 230	'Ιάσων	Θάνατος Κλεάνθους (30 χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ζήνωνος ἐπὶ 'Αρρενείδου)
'Ολ. 139,4 = 221/0	Θρασυφῶν	O. Kern, <i>Die Inschriften von Magnesia am Maeander</i> (Berlin 1900) 16 = SIG ² 557

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀποκατάστασης τοῦ καταλόγου

'Η ἀποκατάσταση τῆς σχετικῆς σειρᾶς τῶν ἀρχόντων καὶ ἡ ἀγκύρωσή της στὸν πιὸ πάνω πενιχρὸ χρονολογικὸ κἀνναβο, καθὼς καὶ ἡ συμπλήρωση τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ὥστε νὰ ἀποτελέσει ἓνα ἐπαρκὲς ἱστορικὸ πλαίσιο, ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα μακρᾶς, ἐπιπονης καὶ περιπετειώδους προσπάθειας, κυρίως τῶν 'Αμερικανῶν μελετητῶν τῶν πλουσίων ἐπιγραφικῶν εὐρημάτων τῆς ἀθηναϊκῆς 'Αγορᾶς. 'Η ἔρευνα βασίσθηκε στὸν μεγάλο ἀριθμὸ τῶν σωζομένων τιμητικῶν ψηφισμάτων, τόσο τῆς πόλης καὶ τῶν ὑποδιαιρέσεών της ὅσο καὶ λατρευτικῶν θιάσων, ἰδιαιτέρα βεβαίως ἐκείνων ποὺ ἀναφέ-

ρονται σὲ σειρὰ δύο ἢ περισσοτέρων διαδοχικῶν ἀρχόντων ἢ ἐπιτρέπουν τὴν ἀποκατάσταση τέτοιων ἐπὶ μέρους σειρῶν. Τὸ βασικὸ μεθοδολογικὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὴν ἄρθρωση τῆς σειρᾶς καὶ γιὰ τὸν ἔλεγχο ὄλων τῶν σχετικῶν ὑποθέσεων ἔχει προσφέρει, ἀπὸ τὴ διατύπωσίν της ἀπὸ τὸν W.S. Ferguson (*The Athenian Secretaries*, Cornell Studies in Classical Philology, Ithaca 1898) καὶ ἕως σήμερα, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκ περιτροπῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπίσημη σειρὰ τῶν φυλῶν, ἐκλογῆς (ἀπὸ τὸ 356/5 κέ.) τοῦ ἐτησίου *γραμματέως κατὰ πρυτανείαν*. Ἡ διεπόμενη ἀπὸ φανατικὴ πίστη στὴν ἀπόλυτη ἰσχὺ τῶν κύκλων τῶν γραμματέων συνεχῆς προσπάθεια ἀναπροσαρμογῆς τοῦ καταλόγου στὰ ἐκάστοτε νέα δεδομένα (π.χ. τὴν ἀνακάλυψη τοῦ δημοτικῆς ἐνὸς γραμματέως ἢ τῆς διαδοχῆς δύο ἢ περισσοτέρων ἀρχόντων) ὀδήγησε συχνὰ στὴν —ἐνίοτε ἐκ βάθρων— ἀναδιάρθρωση τῆς σειρᾶς τῶν ἀρχόντων, μὲ μετατοπίσεις τῶν ἀρχόντων ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο ἄκρο τοῦ αἰῶνα, καὶ στὴν ἀποδοχὴ διαφορετικῶν ἐκάστοτε καὶ συχνὰ ἀδικαιολογήτων διακοπῶν τοῦ κύκλου. Τοῦτο εἰκονογραφεῖ μὲ τὸν πειστικότερο τρόπο ὁ συγκριτικὸς πίνακας τῶν διαδοχικῶν προτάσεων τῶν W.B. Dinsmoor, W.K. Pritchett καὶ B.D. Meritt κατὰ τὴ διάρκεια τῆς 50ετίας 1931-1981 (M. J. Osborne, *ZPE* 78, 1989, 211). Ἔτσι, ἡ τελευταία δεκαετία χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ τὴν ἀμφισβήτηση τῆς παντοδυναμίας τοῦ «νόμου τοῦ Ferguson» ἐν ὀνόματι ἄλλων, προσωπογραφικῶν καὶ κυρίως ἱστορικῶν κριτηρίων, καὶ ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ πλέον ἀπόδοση τῶν διακοπῶν τοῦ κύκλου τῶν γραμματέων στὴν προσωρινὴ ἀναστολὴ ἢ τὴν πλημμελὴ λειτουργία τοῦ δημοκρατικῆς πολιτεύματος (βλ. H. Heinen, *Untersuchungen zur hellenistischen Geschichte des 3. Jhr. v. Chr.*, *Historia Einzelschriften* 20, Wiesbaden 1972, Chr. Habicht, *Untersuchungen zur politischen Geschichte Athens im 3. Jhr. v. Chr.*, *Vestigia* 30, München 1979, ἰδιαιτέρα 112-146, τοῦ ἰδίου, *Studien zur Geschichte Athens in hellenistischer Zeit*, *Hypomnemata* 73, Göttingen 1982, 64-78, 159-177, Osborne 1989, 209-242, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ κύκλου γιὰ ὀλόκληρη τὴν περίοδο τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας ἀπὸ τὸ 266 ἕως τὸ 229). Τὰ συμπεράσματα τῆς προηγούμενης ἔρευνας ἐλέγχονται, τουλάχιστον ἐν μέρει, ἀπὸ τὰ ψηφίσματα καὶ τοὺς καταλόγους τῶν ἱερέων τοῦ ἀθηναϊκοῦ Ἀσκληπιείου, στὴν ἐκλογὴ τῶν ὁποίων ἐφαρμόζεται, ἂν καὶ ὑπάρχει κάποια ἀσάφεια ὡς πρὸς τὴν ἀφετηρία τῶν κύκλων, ἢ ἴδια ἀρχὴ τῆς περιοδικότητας (W.S. Ferguson, *The Priests of Asklepios*, University

of California Publications in Classical Philology I, Berkeley 1907, 131-173, τοῦ ἰδίου, *Treasurers of Athena*, Cambridge, Mass. 1932 καὶ *Athenian Tribal Cycles in the Hellenistic Age*, Cambridge, Mass. 1932). Ἡ χρονικὴ σύμπτωση τῶν δύο κύκλων εἶχε ὡστόσο διακοπεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ 322/1, οὕτως ὥστε ἡ χρησιμοποίησις τῶν μὲν γιὰ τὸν ἔλεγχον τῶν δὲ νὰ εἶναι ἐπισημῆς καὶ ἐνδεχομένως παραπλανητικῆς, ὅπως δείχνει ἡ ἀποτυχία τῆς σχετικῆς ἀπόπειρας τῶν W.K. Pritchett καὶ B.D. Meritt (*The Chronology of Hellenistic Athens*, Cambridge, Mass. 1940· γιὰ τὴν κριτικὴν βλ. Habicht, *Studien*, 64-77, Osborne 1989, 225). Βοηθητικὸ ρόλον στὸν ἐπὶ μέρους ἔλεγχον τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἔρευνας παίζει ἐπίσης ἡ ἀναφορὰ σὲ μία σειρὰ ἄλλων ἡμερολογιακῶν κύκλων, ὅπως εἶναι ὁ μετωνικὸς κύκλος τῶν ἐμβολίμων, οἱ κύκλοι τῶν μεγάλων ἑορτῶν — Ὀλυμπιάδων, Πυθίων, τῶν (Μεγάλων) Παναθηναίων (μὲ τὰ ὁποῖα, παρὰ τὸν Meritt, συνδέονται οἱ ἐπιγραφικὲς ἀναφορὲς σὲ ἀθλοθέτες τῶν Παναθηναίων)—, ἡ σειρὰ τῶν Δελφικῶν ἀρχόντων κλπ., καὶ φυσικὰ στὴν προσωπογραφία, στὰ στοιχεῖα τῆς σταδιοδρομίας καὶ στὸ οἰκογενειακὸ στέμμα τῶν ἀναφερομένων στὰ ψηφίσματα Ἀθηναίων. Εἰδικὰ ὡς πρὸς τὸν κύκλον τῶν ἐμβολίμων, ἡ ἀπόδειξις γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ὁποίου ἔχει ἤδη δοθεῖ ἀπὸ τὴ νομισματικὴ (Margaret Thompson, *The New Style Silver Coinage of Athens*, New York 1961, 608-613), ἃς σημειωθεῖ ὅτι παρὰ τὶς σχετικὲς ἀπόπειρας (βλ. π.χ. Meritt, *The Athenian Year*, 232-235) δὲν ἔχει προταθεῖ ἕως σήμερα κανένα ὁμοίομορφο σχῆμα ἐμβολίμων, ποῦ θὰ ἦταν δυνατόν νὰ χρησιμεύσει ὡς ἀσφαλῆς βάση γιὰ τὸν ἔλεγχον. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι πλευρὰ, ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀσυνεχῶν σειρῶν ἐπωνύμων ποῦ προκύπτουν ἀπὸ τὴν προσωπογραφικὴν ἔρευνα εἶναι (λόγω τῆς ἀπουσίας μιᾶς αὐστηρῆς, ἀνάλογης τοῦ ρωμαϊκοῦ *cursus honorum*, ἰεράρχησης τῶν ἀξιωμάτων καὶ ἐνὸς ἀντίστοιχου προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου διαδοχῆς καὶ τῆς ἡλικίας καταλήψεώς των) ἐξαιρετικὰ προβληματικὴ. Γνωστὴ εἶναι π.χ. ἡ δυνατότητα ἐπ' ἀόριστον ἐπανεκλογῆς τοῦ στρατηγοῦ, ἐνῶ ἀντίθετα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθεῖ τὸ διάστημα ποῦ συνήθως μεσολαβεῖ γιὰ τὴν ἐπανεκλογὴ ἐνὸς βουλευτῆ: στὰ γνωστὰ παραδείγματα τοῦτο κυμαίνεται μεταξὺ 2 καὶ 20 ἐτῶν. Παρόμοια ἀσάφεια χαρακτηρίζει καὶ τὶς ὑπόλοιπες προσωπογραφικὲς προϋποθέσεις, ὅπως εἶναι ἡ ἀπόστασις ποῦ χωρίζει τὰ στάδια τῆς σταδιοδρομίας δύο διαδοχικῶν γενεῶν. Σὲ ἀσφαλῆστερο ἔδαφος βρισκόμαστε μόνο στὶς σπάνιες περιπτώσεις ἀμέσων

(σὲ ἱστορικὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα) ἢ ἐμμέσων (διαπραγματεύσεις, πολεμικὲς προετοιμασίες, οἰκονομικὲς εἰσφορὲς ἢ συγκεκριμένες ἐχθροπραξίες) ἱστορικῶν ἀναφορῶν, ὅταν αὐτὲς ἐντάσσονται σὲ ἓνα γνωστὸ ἀπὸ ἄλλοῦ (π.χ. δυναστικὸ κλπ.) ἱστορικὸ πλαίσιο. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση εἶναι αὐτονόητο ὅτι ὑπάρχει ὁ κίνδυνος κυκλικῶν συμπερασμάτων. Τελειώνοντας, πρέπει νὰ γίνῃ μνεία τῶν δυνατοτήτων χρονολογικοῦ ἐλέγχου τῆς παλαιογραφικῆς μεθόδου χρονολόγησιν τῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὸν S.V. Tracy (*The Lettering of An Athenian Mason*, *Hesperia* Suppl. XV, Princeton 1975· τοῦ ἰδίου, *Hesperia* 57, 1988, 303-322 καὶ *Attic Letter Cutters of 229 to 86 B.C.*, Berkeley 1990), ἢ ὁποία βασίζεται στὴν ὁμαδοποίηση τῶν ψηφισμάτων μὲ βάση τὰ χέρια τῶν χαρακτῶν.

Τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀποκατάστασης τοῦ καταλόγου

Ἡ χρονολόγησις τοῦ 3ου αἰ. προσφέρει τὴν παραδειγματικὴ ἀπόδειξις τῆς ἀποτελεσματικότητος καὶ τῶν ὁρίων τῆς μεθόδου ποὺ περιγράφηκε προηγουμένως. Ἄρχῃ καὶ τέλος τοῦ αἵωνα εἶναι σχετικῶς καλὰ χρονολογημένα. Τὰ πρῶτα 20 ἔτη τοῦ αἵωνα ὀρίζονται ἀπὸ δύο ἀπόλυτα χρονολογημέναι σειρές, ἐκείνην ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τὸν Διόδωρο καὶ τὸν Διονύσιον Ἰλικαρνασσέα, ἢ ὁποία διακόπτεται τὸ 292/1, καὶ αὐτὴν τῶν ἀπολύτως χρονολογημένων ἀρχόντων τῶν ἐτῶν 280/79-278/7. Ἀπὸ τὸ ἐνδιάμεσον διάστημα τὰ ἔτη 288/7-286/5 καλύπτονται ἀπὸ τὴν σειράν τῶν τριῶν ἀρχόντων Κίμωνος - Ξενοφῶντος - Διοκλέους, ἢ ὁποία συμπεραίνεται ἀπὸ τὸ συνδυασμὸν τῶν πληροφοριῶν τῶν δύο ψηφισμάτων γιὰ τοὺς Σφηττίους ἀδελφοὺς Φαῖδρο (*IG II² 682*) καὶ Καλλία (βλ. L. Sterling Dow, *Kallias of Sphettos and the Revolt of Athens in 286 B.C.*, *Hesperia* Suppl. XVII, Princeton 1978) καὶ τὶς διορθώσεις ἀπὸ τοὺς Habicht (*Untersuchungen*, 57 κέ.) καὶ Osborne (*ZPE* 35, 1979, 185 κέ.). Ἡ χρονολόγησις τῆς δημοκρατικῆς περιόδου ἀπὸ τὴν ἐπὶ Διοκλέους (286/5) ἐπιστροφὴν τοῦ Δημοχάρους ἀπὸ τὴν ἐξορία ἕως τὴν ἔναρξιν τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου βασίσθηκε στὶς ἀρχὰς «τοῦ νόμου τοῦ Ferguson», εἰδικὰ δὲ ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς δεκαετίας τοῦ 280 (285/4-282/1) στὴν διαδοχὴν (ποὺ δίνεται ἀπὸ τὶς *IG II² 656-657* καὶ *Hesperia* 7, 1938, ἀρ. 24) τῶν ἐπωνύμων Διοτίμου - Ἰσαίου καὶ Εὐθύου - Νικίου, ἐνῶ ἡ ἀπόλυτη χρονολόγησις τῆς σειρᾶς ὀφείλεται στὴν ἐξακρίβωσιν τῆς φυλῆς τοῦ γραμματέως

τοῦ ἔτους τοῦ Πυθαράτου, 271/0 (W.B. Dinsmoor, *Hesperia* 23, 1954, 288-289). Τὴν ἐγκυρότητα τῆς ἀποκατάστασης ἀποδεικνύει ἡ γενικὴ ἀποδοχὴ τῆς (πρβ. τοὺς πίνακες Meritt, *The Athenian Year*, 212-233 καὶ A.E. Samuel, *Greek and Roman Chronology*, München 1972, 213-214). Ἡ σημαντικότερη μεταγενέστερη προσθήκη ἀφορᾷ στὴν τοποθέτηση τοῦ ἄρχοντος Σωσιστράτου στὸ 270/69, μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος αὐτοῦ περιφήμου ψηφίσματος γιὰ τὸν Καλλία ἀπὸ τὸν Σφηττό, ποὺ ἀπέδειξε ὅτι ὁ γραμματεὺς τῆς βουλῆς προερχόταν ἀπὸ τὴν 7ῃ φυλῇ, γεγονός ποὺ προκάλεσε τὴν ταυτόχρονη μετατόπιση κατὰ ἓνα ἔτος τοῦ Φιλιππίδου καὶ κατὰ μία δεκαετία τοῦ Διογείτονος (*IG II² 772*, Heinen, *Untersuchungen*, 115-117, 213, Osborne 1989, 228, 230).

Ἐξ ἴσου ἱκανοποιητικὴ ὅπως ἡ χρονολόγηση τοῦ πρώτου τρίτου τοῦ 3ου αἰ. εἶναι καὶ αὐτὴ τῆς περιόδου ἀπὸ τὸ 230 ἕως τὸ τέλος τοῦ αἵωνα, χάρις στὴν ἀπόλυτη χρονολόγηση τῶν ἀρχόντων Ἰάσωνος καὶ Θρασυφῶντος (*SIG³ 557*), ποὺ ἐπέτρεψε τὴν τοποθέτηση σ' αὐτὸ τὸ διάστημα τοῦ μερικῶς σωζομένου καταλόγου τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων τῶν ἐτῶν 229-200 (*IG² 1706, 1314*: πρβ. St. Dow, *Hesperia* 2, 1933).

Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῆς ἔρευνας τῶν τελευταίων δεκαετιῶν ἔχει συνεπῶς ἐπικεντρωθεῖ στὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ., συγκεκριμένα στὰ χρόνια ἀπὸ τὸν Χρεμωνίδειο πόλεμο ἕως τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τὴ μακεδονικὴ παρουσία (229), γιὰ τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἀποτελοῦν τὴ συμπύκνωση τῶν ἱστορικῶν προβλημάτων αὐτοῦ τοῦ αἵωνα (βλ. Heinen, *Untersuchungen*, Habicht, *Untersuchungen*, καὶ εἰδικά: B.D. Meritt, *Hesperia* 50, 1981, 78 κέ., M.J. Osborne, *ZPE* 58, 1985, 275-296, Osborne 1989, 209-242, D. Lewis, *ZPE* 58, 1985, 271-274). Πρόκειται γιὰ περίοδο ἰδιαίτερης ἱστορικῆς σημασίας, καθὼς αὐτὴ εἶναι συνυφασμένη μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς πορείας καὶ τῆς χρονολόγησης τῶν τριῶν μεγάλων συγκρούσεων στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἱστορικῆς ἀφήγησης τοῦ Πολυβίου: τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου, τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν πρώτων βημάτων τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, τέλος τοῦ Δημητριάκου πολέμου.

Τὸ πρῶτο πρόβλημα ἀφορᾷ στὴ χρονολόγηση τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου, ἀπὸ τὴν ὁποῖα ἐξαρτᾶται καὶ ἡ σειρά τῶν ἀρχόντων μετὰ τὸν Πυθάρατο. Γιὰ τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου (ἐπὶ ἄρχοντος

Πειθιδήμου, *SIG*³ 434-435) έχουν ἐκ περιτροπῆς προταθεῖ ὅλα τὰ ἔτη ἀπὸ τὸ 265/4 (Meritt), ἄποψη ποὺ ἐνισχύθηκε μὲ νέα ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὸν J.R. McCredie (*Fortified Military Camps in Attica, Hesperia* Suppl. XI, Princeton 1966, 110-113), 266/5 (Samuel), 267/6 (W.W. Tarn, *JHS* 54, 1934, 26-39) ἕως καὶ τὸ 268/7, ποὺ εἶναι ἡ σήμερα γενικὰ ἀποδεκτὴ χρονολόγησι τοῦ Heinen (βλ. Habicht, *Untersuchungen*, 116 κέ., Osborne 1989, 216, K. Bouraselis, *Das hellenistische Makedonien und die Ägäis*, München 1982, 158). Ἡ χρονολόγησι τοῦ Πειθιδήμου τὸ 268/7 βασίζεται ἐπὶ τὴν διαπίστωσι ὅτι ἡ κήρυξι τοῦ πολέμου, ἡ δημιουργία τῆς πτολεμαϊκῆς βάσις ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν παραλία τῆς Ἀττικῆς καὶ οἱ πρῶτες ἀψιμαχίαι (*SEG* 24.154) χρονολογοῦνται ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος αὐτοῦ, καὶ ὅτι συνεπῶς τὸ ζεῦγος τῶν διαδοχικῶν ἐπωνύμων Μενεκλέους-Νικίου Ὀτρυνέως, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχομε ἐπανειλημμένες ἀναφορὰς στὸν ἤδη ἐν ἐξελίξει πόλεμο (*IG* II² 665, 666, 667), πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ μετὰ —ὄχι πρὶν, ὅπως προσπάθησε μέχρι τέλους νὰ ἀποδείξει ὁ Meritt 1981, 83— τὸν Πειθιδήμο. Ἐχει ἀντίθετα ἐπιτευχθεῖ ὁμοφωνία σχετικὰ μὲ τὴν χρονολόγησι τοῦ Ἀρρενείδου (καὶ τὸ τέλος τοῦ πολέμου), παρὰ τὴν ἀσάφεια ἐπὶ τὴν ἀνάγνωσι τοῦ χειρογράφου τοῦ Διογένη Λαερτίου (Βίος Ζήνωνος), ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν ἀνάμεσα στὸν χρονολογημένο Κλέαρχο (302/1) καὶ στὸν Ἀρρενεΐδη ἀφήνει ἀνοικτὴ τὴν χρονολόγησι σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία ἔτη 263/2, 262/1 ἢ 261/0 (βλ. Meritt, *The Athenian Year*, 222). Τὴν νεώτερον χρονολόγησι (Heinen, *Untersuchungen*, 182 κέ., μὲ τὸν ὁποῖο συμφωνοῦν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς δελφικῆς χρονολογίας οἱ R. Etienne καὶ M. Piérart, *BCH* 99, 1975, 59-62), ἀποδέχθητε τελευταῖα (1981) καὶ ὁ B.D. Meritt, ὁ ὁποῖος προηγουμένως εἶχε ὑποστηρίξει τὴν χρονολόγησι στὸ 263 (*Hesperia* 38, 1969, 112, *Historia Einzelschriften* 26, 1977, 174). Δὲν παύει ὡστόσο νὰ ἀποτελεῖ πρόβλημα, παρὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Πausanias (III 6.3: *τοῖς δὲ Ἀθηναίοις ἀντισχοῦσιν ἐπὶ μακρότατον*), ἡ μεγάλη (ὀκταετής) διάρκεια τοῦ πολέμου αὐτοῦ.

Ἡ σειρὰ αὐτὴ ἱκανοποιεῖ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ κατὰ τὸν καλύτερον τρόπο καὶ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ κύκλου τῶν γραμματέων. Μὲ ἀφετηρία τὸ σταθερὸ ἔτος 271/0 τοῦ Πυθαράτου (ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ὁ γραμματεὺς προέρχεται ἀπὸ τὴν Κεκροπίδα = VII φυλή), καὶ δεδομένου ὅτι ἱστορικῶς δὲν δικαιολογεῖται ἡ διακοπὴ τοῦ κύκλου τῶν γραμματέων πρὸ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ δημοκρατικοῦ καθεστώτος ἀπὸ τὸν Γονατᾶ, συμπεραίνεται ὅτι ὁ

Πειθίδημος (X), ως άμέσως προηγούμενος του Μενεκλέους (XI), συνεπώς ως ο τρίτος στη σειρά άρχων μετά τον Πυθάρατο, πρέπει πράγματι να χρονολογηθεί στο 268/7. Δεδομένου τώρα ότι ο Διόγνητος χρονολογείται άπόλυτα στο 264/3, τὸ πρὸς συμπλήρωση κενὸ περιορίζεται στα ἔτη 270/69-269/8 (ὅπου ἀναμένονται αντίστοιχα γραμματεῖς τῶν φυλῶν VIII καὶ IX), 265/4 (I) καὶ 263/2-262/1 (III-IV). Ἡ συμπλήρωση με βάση μόνο τὴ σειρά τῶν γραμματέων εἶναι ἀναγκαστικά εἴτε τελείως αὐθαίρετη εἴτε ἀπλῶς πιθανή, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν Λυκέως καὶ Πολυστράτου, ποὺ τοποθετοῦνται αντίστοιχα στα ἔτη 269/8 καὶ 263/2 (Osborne 1989, 229-230): λόγῳ τοῦ κοινοῦ εἰσηγητῆ, τοῦ Σωσίου Ἰπποκράτους, καὶ τοῦ κοινοῦ ἀντικειμένου των (πρόκειται καὶ στίς δύο περιπτώσεις γιὰ ψηφίσματα τῶν Θρακῶν ὀργεῶνων τῆς Βενδίδος ἀπὸ τὸν Πειραιά), οἱ ἀντίστοιχοι ἄρχοντες δὲν πρέπει νὰ ἀπέχουν πολὺ μεταξύ τους. Στὴν ἴδια δεκαετία τοποθετεῖται (ἀπὸ τὸν Osborne 1989, 229) καὶ ὁ Φανόμαχος, τὸν ὁποῖο συνδέει με τὸν προαναφερθέντα Πολύστρατο ὁ κοινὸς χαρακτήρας (Χαράκτης Ἀγορᾶς I 3238 καὶ I 4969, ἡ σταδιοδρομία τοῦ ὁποῖου ὅμως κατὰ τὸν Tracy 1988, 305 καλύπτει τὴν 40ετία 286/5-245/4). Γιὰ περισσότερα ἐπιχειρήματα βλ. Osborne 1989, 229-230 καὶ σημ. 93, 97.

Ἡ πενταετία τῆς ἄμεσης μακεδονικῆς κυριαρχίας ποὺ ἀκολούθησε τὸ τέλος τοῦ Χρεμωνιδείου (ἕως τὸ 256/5 ἢ 255/4) εἶναι, λόγῳ τῆς ἔλλιποῦς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος, ἐξαιρετικά φτωχὴ σὲ ψηφίσματα. Στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου τοποθετεῖται ὁ Εὐβουλος, τὸ μόνο ὄνομα ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ συμπληρωθεῖ στὴν ἐπιγραφή γιὰ τὸν στρατηγὸν Ἀπολλόδωρο (J. Rouilloux, *La forteresse de Rhamponte*, Paris 1954, ἀρ. 7· βλ. Osborne 1989, σημ. 90). Ἀκολουθεῖ τὸ ζεῦγος τῶν ἀρχόντων ($IG II^2 700 = Hesperia 7, 1938, 110$ ἀρ. 20) Ἀντιφῶντος καὶ Θυμοχάρου, γιοῦ τοῦ Φαῖδρου. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ τελευταίου εἶναι πολὺ πιθανόν, πιστεύω, ὅτι πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὸ ψήφισμα $IG II^2 682$ γιὰ τὴ χορήγηση τῶν μεγίστων τιμῶν στὸν πατέρα του Φαῖδρο, ποὺ ἔχοντας διατελέσει ἐπανειλημμένως στρατηγὸς πρὶν ἀπὸ τὴ δημοκρατικὴ ἐπανάσταση τοῦ 288/6, πρέπει νὰ εἶχε μόλις (μεταξὺ 265/57) ὀλοκληρώσει τὴν ἀπαιτούμενη πρὸς τοῦτο 30ετὴ σταδιοδρομία. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ εἰσηγητῆς τοῦ ψηφίσματος γιὰ τὸν Φαῖδρο διετέλεσε βουλευτῆς καὶ ἐπὶ Φιλίνου (*Agora XV, 1974, 89*), δὲν ἐπιβάλλει τὴν ὑποχρεωτικὴ χρονολό-

γηση τοῦ ψηφίσματος ἐπὶ Φιλίνου (ὅπως ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν Osborne 1989, 231). Γιὰ τὴν ὑποστηριζόμενη θέση συνηγορεῖ ἀντίθετα τὸ γεγονός ὅτι, ἂν καὶ στὸ ψήφισμα ἀναφέρεται ἡ προηγουμένη (ἐπὶ Εὐβούλου) ἀγνοηθεσία τοῦ Θυμοχάρου, ἀγνοεῖται ἡ ἐπώνυμη ἀρχὴ του, ἡ ὁποία προηγεῖται τοῦ Φιλίνου καὶ χρονολογεῖται σὲ ἓνα ἔτος Μεγάλων Παναθηναίων, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἔτος 258/7 ὅπου τοποθετοῦμε τὸν Θυμοχάρη.

Στὰ χρόνια τῆς Μακεδονοκρατίας τοποθετοῦνται συνήθως, χωρὶς συγκεκριμένο λόγο, καὶ οἱ ἄστεγοι (χρονολογούμενοι γενικῶς πρὸ τοῦ 245 καὶ 240 ἀντιστοίχως) Διογεΐτων καὶ Ἀλκιβιάδης.

Στὴ χρονολόγηση τῶν μεσαίων δεκαετιῶν τοῦ 3ου αἰ. (260/40) σημαντικότερο ρόλο ἀπὸ τὰ ψηφίσματα ποὺ ἀναφέρονται στὰ μεγάλα σύγχρονα πρόσωπα, ὅπως π.χ. ὁ Καλλίας καὶ ὁ Φαῖδρος, ἢ σὲ πολεμικὰ γεγονότα, ἔπαιξε τὸ κατὰ τὰ ἄλλα ἀσήμαντο θιασωτικὸ ψήφισμα τῆς Σαλαμίνας *SEG* II 9, ἔτσι ὥστε στὸ ἱστορικὸ τοῦ ζητήματος νὰ διακρίνεται μία πρὸ καὶ μία ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ἐποχὴ. Τὸ ψήφισμα προσέφερε πράγματι μία μοναδικὴ συνεχὴ σειρὰ ἐπτὰ ἀρχόντων, τῶν Πολυεύκτου, Ἰέρωνος, Διομέδοντος ([Φιλόνεω], *IG* II² 766 + *SEG* 21.392, Pritchett-Meritt, *Chronology*, 25 κέ.), Θεοφήμου, Κυδίνωρος, Εὐρυκλείδου, στὴν ἀρχὴ τῆς ὁποίας ἔγινε δυνατόν νὰ προστεθεῖ (*Hesperia* 7, 1938, 121 ἀρ. 24) τὸ ὄνομα τοῦ Θερσίλοχου. Ἡ ἐν συνεχείᾳ χρονολόγηση τοῦ ἄρχοντος Πολυεύκτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ψηφίσθηκε ἡ ἀποδοχὴ ἀπὸ τὴν πόλη τοῦ νέου ἀγῶνα τῶν Σωτηρίων (*IG* II² 680), ἔμελλε συνεπῶς νὰ ἀποτελέσει κομβικὸ σημεῖο γιὰ τὴ χρονολόγηση ὁλόκληρου τοῦ 3ου αἰ. Πράγματι, ἡ διάκριση (ἡ ὁποία ὀφείλεται στὸν P. Roussel, *REA* 26, 1924, 97-111) ἀπὸ τὸν παλαιὸ ἀμφικτυωνικὸ ἀγῶνα, ποὺ ἐχρονολογεῖτο ἤδη ἀπὸ τὴν ἐπομένη τῆς συντριβῆς τῶν Γαλατῶν, μιᾶς νέας καὶ λαμπρότερης αἰτωλικῆς 5ετηρίδος ἐορτῆς, ὅπως καὶ ἡ ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος τοῦ Σελεύκου Β' στὸ ἀντίστοιχο ψήφισμα ἀποδοχῆς ἀπὸ τὴ Σμύρνη (L. Robert, *Opera Minora Selecta* II, Amsterdam 1969, 768-786), ἐπέβαλαν τὴ μετακίνηση τοῦ Πολυεύκτου ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 270 στὸ 246/5 (ἢ στὸ 247/6 κατὰ τὸν Meritt 1981, 80-82) καὶ τὴν ταυτόχρονη ὑποχρεωτικὴ ἀναδιάρθρωση ὁλόκληρης τῆς σειρᾶς (γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς χρονολόγησης τοῦ Πολυεύκτου βλ. G. Nachtergaeel, *Les Galates en Grèce et les Sotéria de Delphes*, Bruxelles 1977, 211 κέ.). Συγχρόνως ὁμως ἡ διαδοχὴ τῶν ὀκτῶ ἀρχόντων ἀποτελέσει μία σταθερὴ βάση

για τὸν ἔλεγχο τῆς λειτουργίας τοῦ «νόμου τοῦ Ferguson» στὴ δεκαετία τοῦ 240. Ἡ εἰκόνα ποὺ δίδεται εἶναι συγκεχυμένη: ἡ μόνη βέβαιη, σύμφωνα μὲ τὸν κύκλο, διαδοχὴ εἶναι αὐτὴ τῶν φυλῶν VII-IX (ἀπὸ τοῦ Θερσιλόχου μέχρι τοῦ Ἰέρωνος). Ἡ σειρὰ θεωρήθηκε τυχαία (βλ. Osborne 1989, 214-219), δὲν πρέπει ὡστόσο νὰ ἀποκλειστοῦν καὶ συγκεκριμένα ἱστορικὰ αἷτια, ὅπως δείχνουν (για τὴ διακοπὴ μετὰ τὸν Ἰέρωνα) ἡ *ἐπίδοσις ἐπὶ Διομέδοντος* (*IG II² 791 + SEG 26.94*) γιὰ τὴν [*σωτηρίαν τῆς πό*]λεως καὶ φυλακὴν τῆς [*χώρας*], ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Ἀράτου στὴν Ἀττικὴ (Πλουτ. *Ἄρατ.* 33), καὶ ἡ ἐπὶ διετία καθυστέρηση τῆς ἀναγραφῆς τῶν τιμῶν γιὰ τοὺς σιτῶνες τοῦ ἰδίου ἔτους (*Hesperia* 17, 1948, 3 ἀρ. 3). Ὡστόσο, τὴν ὀριστικὴ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα τῆς λειτουργίας ἢ ὄχι τοῦ κύκλου τῶν γραμματέων στὴν περίοδο τῆς μακεδονικῆς ἐξάρτησης θὰ ἔδινε μόνον ἡ ἐξακρίβωση τοῦ χρόνου, ἀφ' ἑνὸς τῆς ἀποκατάστασης τῆς σειρᾶς, ἡ ὁποία εἶχε διακοπεῖ τὴν ἐπομένῃ τοῦ Χρεμωνιδείου, ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπαναλειτουργίας της μετὰ τὴν ἐπὶ Ἰέρωνος διακοπὴ.

Ἡ ὀκταετία ποὺ καλύπτεται ἀπὸ τὴ *SEG II 9* τέμνει οὐσιαστικὰ τὴν ἐξεταζόμενη περίοδο στὰ δύο. Τὸν πυρήνα τῆς πρὸ τοῦ Θερσιλόχου δεκαετίας (260/50) ἀποτελοῦν οἱ ὀκτὼ ἄρχοντες ποὺ ἀναφέρονται στὰ βᾶθρα τῶν ἀγαλμάτων τῶν στρατηγῶν Θουκρίτου Ἀλκιμάχου Μυρρινουσίου (*IG II² 2856 + Y. Garlan, BCH 89, 1965, 342*) καὶ Καλλισθένου Κλεοβούλου Προσπαλτίου (*IG II² 2854*) ἀπὸ τὸ φρούριο τοῦ Ραμνοῦντος, καὶ σὲ ἓνα ψήφισμα τῆς Ἐλευσίνος πρὸς τιμὴν τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου (*IG II² 1285*). Στις ἐπιγραφὰς γίνεται ἀναφορὰ στὴν προηγούμενη στρατιωτικὴ σταδιοδρομία τῶν τιμωμένων. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνάγνωση (ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ) τῶν τριῶν γραμμένων πλευρῶν τοῦ βᾶθρου τοῦ Θουκρίτου, αὐτὸς διετέλεσε διαδοχικὰ ἵππαρχος ἐπὶ Φιλίνου καὶ στρατηγὸς ἐπὶ τεσσάρων ἀρχόντων, τοῦ πρώτου τῶν ὁποίων δὲν σώζεται τὸ ὄνομα, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι εἶναι οἱ Κλεόμαχος, Καλλιμήδης καὶ Θερσίλοχος. Ὁ Καλλισθένης ὑπῆρξε φύλαρχος ἐπὶ Φιλοστράτου, ἵππαρχος ἐπὶ Ἀντιμάχου καὶ στρατηγὸς ἐπὶ Φανοστράτου καὶ Φειδοστράτου. Στὸ ψήφισμα γιὰ τὸν Δημήτριο ἀναφέρεται τέλος ὅτι αὐτὸς ὑπῆρξε φύλαρχος ἐπὶ Ἀντιμάχου, ὅταν δηλαδὴ ὁ Καλλισθένης ἦταν ἤδη ἵππαρχος, ἐνῶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῶν ὁποίων διετέλεσε ὁ ἴδιος ἵππαρχος καὶ

δύο φορές στρατηγός δὲν σώζονται (λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γραμμάτων συμπληρώνονται ἀπὸ τὸν Osborne τὰ ὀνόματα τῶν Καλλιμηίδου ἢ Ἀθηνοδώρου, Θεοφήμου καὶ Εὐρυκλείδου).

Φιλίνος καὶ Ἀντίμαχος (ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Καλλισθένης ὑπῆρξε ὡς ἵππαρχος καὶ ὁ Δημήτριος ὡς φύλαρχος) ἀποτελοῦν συνεπῶς τοὺς δύο πόλους τῆς χρονολογίας τῶν τριῶν στρατηγῶν καὶ ὀλόκληρης τῆς περιόδου. Ἡ ἐπὶ Φιλίνου ἔναρξη τῆς στρατιωτικῆς σταδιοδρομίας τοῦ Θουκρίτου τοποθετεῖ τὸν ἄρχοντα αὐτόν (στὴ σύνδεση τοῦ ὁποίου μὲ τὴν προηγούμενη ομάδα ἀπὸ τοῦ Εὐβούλου καὶ τοῦ Θυμοχάρου ἤδη ἀναφερθήκαμε) τουλάχιστον 5 ἕως 7 ἔτη πρὸ τοῦ Θερσιλόχου, μὲ τοῦτο δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ χρονολογία (282/1 π.Χ., *Hesperia* 38, 1969, 427 ἀρ. 2, στ. 88) τῆς ἵππαρχίας τοῦ πατέρα του Ἀλκιμάχου, ὅπως καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ ἰδίου τοῦ Θουκρίτου ὡς βουλευτῆ τὸ 220/19 (*Agora* XV, 1974, 130). Ὁ Καλλισθένης εἶναι προφανῶς νεώτερος καὶ ἡ παράλληλη σταδιοδρομία του πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὰ ἐνδιάμεσα καὶ κοντὰ στὸ τέλος ἐκείνης τοῦ Θουκρίτου. Ἀπὸ τὴν ἐκλογή τοῦ Λυκομήδου Κονθυλέως ὡς βουλευτῆ ἐπὶ Φιλίνου καὶ πάλι ἐπὶ Ἀντιμάχου (*IG* II² 769) συμπεραίνεται ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ χρονικὴ ἀπόσταση ἀνάμεσα στοὺς δύο ἄρχοντες δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μεγαλύτερη τῶν 20 ἐτῶν, γεγονός πού ἀποκλείει τὴν τοποθέτηση τοῦ Ἀντιμάχου μετὰ τὴ σειρὰ τῶν ὀκτῶ ἀρχόντων τῆς *SEG* II 9. Σὲ τοῦτο συνηγοροῦν καὶ σοβαροὶ ἱστορικοὶ λόγοι: ἡ παρουσία στὴν Ἀθήνα Αἰτωλῶν ἐπιδημούντων, πιθανῶς θεωρῶν (βλ. *IG* II² 798 στ. 12-15, πρβ. καὶ Osborne 1989, 235-237), ἀποκλείει πράγματι τὴ σύνδεση τοῦ πολέμου πού προϋποθέτουν οἱ σύγχρονες (*IG* II² 768, 798) «ἐπιδόσεις εἰς τὴν τῆς πόλεως φυλακὴν» μὲ τὸν Δημητριάκ, καὶ κάνει πολὺ πιθανότερη τὴν ἀναφορὰ στὸν πόλεμο τοῦ Ἀλεξάνδρου, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 253/2 —τὸ ἐνωρίτερο— ἢ τὸ ἀργότερο τὸ 249. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ φαίνεται τελείως ἀπίθανη ἡ προτεινόμενη ἀπὸ τὸν Meritt (1981, 95· πρβ. Samuel, *Chronology*, 214-215) κλιμάκωση τῆς στρατιωτικῆς σταδιοδρομίας τοῦ Καλλισθένου μεταξὺ τοῦ 251 (Ἀντίμαχος) καὶ τοῦ 235 (Φειδόστρατος): αὐτὴ θὰ ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση ὄχι μόνον πρὸς τοὺς γνωστοὺς μεταξὺ ἄλλων ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ Θουκρίτου χρόνους τῆς στρατιωτικῆς σταδιοδρομίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν γιὰ προσωπογραφικοὺς καθαρὰ λόγους ὑψηλὴ μεταξὺ τοῦ βουλευτῆ τοῦ 303/2 Κηφισοδότου Δεινίου Βουτάδη (*Hesperia* 37, 1968, 12, στ. 122-123, *Agora* XV, 1974, 62, 185-186, Habicht, *Untersuchungen*, 133) καὶ τοῦ γιοῦ του, τοῦ ἐπὶ

Φειδοστράτου θεσμοθέτη Δεινίου Κηφισοδότου Βουτάδη (*IG II² 2855*), χρονολόγηση του τελευταίου αυτού ἄρχοντος. Ἡ ὑψηλή (πλησίον αὐτῆς τοῦ Θουκρίτου) τοποθέτηση τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Καλλισθένους ἐπιτρέπει ἐξ ἄλλου καὶ τὴν ἀπόπειρα ἐπέκτασης πρὸς τὰ πάνω, πέραν τοῦ 248/7 (ἐπὶ Θερσιλόχου), τοῦ κύκλου τῶν γραμματέων. Τοῦτο εἶναι δυνατὸν μόνον ἐφ' ὅσον μεταξὺ τῶν Καλλιμήδου (IV) καὶ Θερσιλόχου (VI), ἐπὶ τῶν ὁποίων χρονολογοῦνται τὰ δύο τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς *IG II² 780* γιὰ τὸν ἀγωνοθέτη Ἀγαθαῖο Αὐτοκλέους Προσπάλτιο, ὑποθεθεὶ ἕνας ἄρχοντας μὲ γραμματέα τῆς Ἀκαμαντίδος (V) φυλῆς (βλ. Osborne 1989, 240, ποὺ προτείνει τὸν Φειδόστρατο). Ὁ κύκλος τῶν γραμματέων εἶναι πάντως ἀδύνατον (παρὰ τὸν Meritt 1981) νὰ ἐπεκτεινόταν πολὺ πέρα ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο (βλ. τὴ διαδοχὴ: Ἀντίμαχος V, Κλεόμαχος VI, Καλλιμήδης IV), τὸ ὁποῖο συμπίπτει μὲ τὴ χωριστὴ εἰρήνη τῶν Ἀθηναίων μὲ τὸν Ἀλέξανδρο· αὐτὴ —καὶ ὄχι ἡ ἀπόδοση τῆς ἐλευθερίας τὸ 255/4— ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία τοῦ νέου (μεταχρεμωνιδείου) κύκλου.

Τὸ σύνδεσμο τῆς σειρᾶς τῶν ἀρχόντων τῆς *SEG II 9* μὲ τὴν προαναφερθεῖσα περίοδο καὶ μὲ ἐκείνην τῆς περιόδου τοῦ Δημητριάκου πολέμου, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν Λυσία, ἀποτελοῦν πιστεύω, ὅπως σὲ ὅλες τὶς ἀποκαταστάσεις ἀπὸ τὸ 1939 ἕως τὸ 1977, οἱ Λυσιάδης καὶ Ἀθηνόδωρος. Ὁ Λυσιάδης τοποθετεῖται τελευταίως ἀμέσως πρὸ τοῦ Θερσιλόχου (Habicht 1979, 135-137: 247/6, Meritt 1981, 88: 253/2) ἢ, στὸ τμήμα τῆς *SEG II 9* ποὺ λείπει, μεταξὺ Διομέδοντος καὶ Φιλόνεω (βλ. Lewis 1985 καὶ Osborne 1989, 224-225, οἱ ὁποῖοι ἀποδίδουν στὸ ἔτος τοῦ Λυσιάδου τὰ δύο ψηφίσματα τῆς *IG II² 775 + 803*, τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται σὲ ἕνα χρονολογούμενο στὸ 243/2 ἱερέα τοῦ Ἀσκληπιοῦ). Πρέπει ὡστόσο νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς κύκλους τῶν ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ (βλ. σχετικὰ Osborne 1989, 217-218, 225), πολὺ ἀμφίβολη εἶναι καὶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἐν προκειμένῳ προϋποτιθεμένου κενοῦ τῆς στήλης *SEG II 9* (βλ. L. Sterling Dow, *AJA* 40, 1936, 67-70 καὶ πίν. IV). Ἐμπόδιο γιὰ τὴν ὕστερη (ἀμέσως μετὰ τὸν Εὐρυκλείδη) χρονολόγηση τοῦ ἄρχοντος ἀποτελεῖ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἢ πολὺ πιθανὴ συμπλήρωση (ἀπὸ τὸν Osborne 1989, 222-224) τοῦ ὀνόματος τοῦ Λυσιάδου στὸ ψηφίσμα *IG II² 774* γιὰ τὸν Ἀριστόμαχο τοῦ Ἄργου, ὁ θάνατος τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται τὸ 240 π.Χ. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀθηνοδώρου συμπίπτει μὲ ἕνα ἔτος Μεγάλων Πανα-

θηναίων (*IG II² 784*), δηλαδή ένα από τὰ ἔτη 258/7, 254/3, 250/49 ἢ 238/7. Μετὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς σύνδεσής του μετὰ τὸν Λυσία (ποὺ βασιζόταν στὴ διαδοχὴ τῶν γραμματέων τῶν φυλῶν X-XI), μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸν Meritt (1981, 79, 94) στὰ 256/5 (κατὰ τὸν Osborne 1989, 233, 238: 254/3), ἐνῶ ὁ Habicht (*Untersuchungen*, 137-141), παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις, φαίνεται νὰ προτιμᾷ καὶ αὐτὸς τὴν πρὸ τοῦ Θερσιλόχου χρονολόγησι. Ἡ διαδοχὴ τῶν ἀρχόντων Ἀθηνοδώρου καὶ Λυσίου (ποὺ φαίνεται ὅτι ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἀδημοσίευτη ἐπιγραφὴ) θὰ ἐσήμαινε πρῶτον τὴν ἐπαναφορὰ τῶν κύκλων τῶν γραμματέων (πιθανῶς ἤδη ἐπὶ Εὐρυκλείδου (VIII);), δηλαδή μετὰ τὴν ἐπὶ Κυθήνορος ἀποκατάστασι τῆς ὁμαλότητος) καὶ δεύτερον, καὶ σπουδαιότερον, τὴν κατὰ ἓνα ἔτος (δηλαδή μετὰ τὸ ἔτος τῶν Παναθηναίων τοῦ 238/7) μετατόπισι τοῦ Λυσίου, συνεπῶς καὶ τῆς ἑναρξῆς τοῦ Δημητριάκου πολέμου στὸ ἔτος 237/6.

Ἡ ἀποκατάστασι τῆς σειρᾶς τῶν ἀρχόντων τοῦ Δημητριάκου πολέμου Λυσίου - Κίμωνος - Ἐκφάντου - Λυσανίου ὀφείλεται στὸ συνδυασμὸ τεσσάρων ἐπιγραφῶν: α) τῆς *IG II² 1299* πρὸς τιμὴν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἐλευσίως Ἀριστοφάνους Ἀριστομένους Λευκονοέως, ὅπου δίνεται ἡ πληροφορία γιὰ τὴν ἐπὶ Λυσίου ἑναρξῆ τοῦ πολέμου καὶ γιὰ τὶς ἐπόμενες στρατηγίαι τοῦ Ἀριστοφάνους ἐπὶ Κίμωνος καὶ Ἐκφάντου, β-γ) τοῦ ἐπὶ Ἐκφάντου τιμητικοῦ ψηφίσματος γιὰ τοὺς ἐπὶ Κίμωνος ἐφήβους (*IG II² 787 + SEG 24.156*), ποὺ ἀποδεικνύει τὴν ἄμεση διαδοχὴ τῶν δύο στρατηγῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, τέλος δ) τοῦ ψηφίσματος *IG II² 788* μετὰ τὴν διαδοχὴ Ἐκφάντου-Λυσανίας. Προβληματικὴ εἶναι ἡ τοποθέτησι τοῦ ἄρχοντος Ἀριστίωνος (*SEG 24.156*): ἡ θέσι τοῦ ἀμέσως μετὰ τὸν Λυσία θὰ ἐπιμήκυνε ὑπερβολικὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, πιθανότερον συνεπῶς εἶναι ὅτι πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸ τέλος τῆς σειρᾶς, μετὰ τὸν ἄρχοντα Μνησείδην, διάδοχο τοῦ Λυσανίου ποὺ πρόσφατα προσετέθη στὴ σειρὰ τῶν ἐπωνύμων τοῦ 3ου αἰ. (B. Πετράκος, *ΠΑΕ* 1989, 28 ἀρ. 14 (892)), καὶ πρὸ τοῦ Ἰάσονος.

Σύμφωνα μετὰ τὰ προηγούμενα, ἀποκαθίσταται ὁ ἀκόλουθος προσωρινὸς κατάλογος τῶν ἀρχόντων τῶν ἐτῶν 261/0-229/8. Ὁ πιστοποιημένος ἀριθμὸς τῆς φυλῆς τοῦ γραμματέως δηλώνεται κατὰ τὴν καθιερωμένη πλέον συνήθεια μετὰ τὸν λατινικὸ ἀριθμὸ, ὁ ὑποτιθέμενος μετὰ τὸν ἀραβικὸ, ἢ διακοπὴ τοῦ κύκλου μετὰ διπλῆ, ἢ ἐπανάληψι μετὰ ἀπλῆ ὀριζόντια γραμμῆ. Ἡ λειτουργία τοῦ κύκλου τῶν γραμμα-

τέων (όσο τουλάχιστον φαίνεται από την αποσπασματική πληροφόρηση) είναι κατά την εξεταζόμενη περίοδο προβληματική: ή (ἀμφίβολη) επαναφορά του μετά τη διακοπή στο τέλος του Χρემωνιδείου πολέμου είναι ὀλιγόχρονη καὶ ὀρίζεται, ὅπως φαίνεται στὸν πίνακα, ἀπὸ δύο συγκεκριμένα πολεμικὰ γεγονότα, ὅπως εἶναι ἡ χωριστὴ εἰρήνη τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ ἡ ἔναρξη τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Ἀράτου στὴν Ἀττικὴ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ διαπιστωθεῖ μὲ βάση τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα ἡ ἐπανάληψη τοῦ κύκλου μεταξὺ 245/4 καὶ 229/8. Λόγω τοῦ καθοριστικοῦ λόγου ποὺ ἔχει ἡ ἀναφορὰ στὰ Μεγάλα Παναθήναια γιὰ τὴν ἀπόλυτη χρονολόγηση ὀρισμένων ἀρχόντων, ὅπως ὁ Θυμοχάρης, ὁ Πολύευκτος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος, τὰ ἔτη αὐτὰ σημειώνονται μὲ σταυρό.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ. ΣΥΡΙΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Η ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Μὲ τὴ μελέτη αὐτὴ ἐπιχειρεῖται ὁ ἀπολογισμὸς καὶ ἡ παρουσίαση κατὰ τρόπο μεθοδικὸ τοῦ ἔργου ποὺ συντελέστηκε στὸν τομέα τῆς προϊστορικῆς ἔρευνας στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Schliemann ἕως τὶς μέρες μας. Οἱ προϊστορικὲς θέσεις ποὺ ἐντοπίστηκαν στὴ διάρκεια ἐνὸς αἰῶνα ἔρευνῶν καταγράφονται συστηματικά, καὶ δίνεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, ὥστε τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἐπιτεύχθηκαν νὰ γίνουν προσιτὰ στοὺς ἐρευνητές.

Βασικὸς σκοπὸς τῆς ἐργασίας εἶναι νὰ ἀντιμετωπιστεῖ τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου γένεσης τοῦ ἱστορικοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μὲ βάση τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν, καὶ ὄχι μὲ βάση τὰ συμπεράσματα τῆς Γλωσσολογίας, στὰ ὁποῖα κατὰ κύριο λόγο στηρίχθηκε ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος γιὰ νὰ θεμελιώσῃ τὸ ἐπιχείρημα τῶν διαδοχικῶν καθόδων στὸν ἑλληνικὸ κώρο λαῶν ἀπὸ τὸν Βορρά. Ἡ παρούσα μελέτη εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀρχὴ γιὰ τὴ δημιουργία Ἀρχείου τῶν προϊστορικῶν θέσεων τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖο δὲ συμπληρῶνεται τακτικὰ μὲ Παραρτήματα, ποὺ δὲ περιλαμβάνουν τὶς νέες θέσεις ποὺ ἔρχονται στὸ φῶς.

262/1+		Ἄντιπατρος		Τέλος Χρεμωνιδείου πολέμου	
261/0	Ἄρρενείδης				
260/59	Εὔβουλος				
259/8	Ἄντιφῶν				
258/7+	Θυμοχάρης				
257/6	Διογείτων ;	X			
256/5	Ἄλκιβιάδης ;			Τέλος ἄμεσης μακεδονικῆς κυριαρχίας	
255/4	Φιλίνος	II			
254/3+	Φιλόστρατος	(;)			
253/2	Ἄντιμάχος	V		Ἄποστασία Ἄλεξάνδρου	
252/1	Κλεόμαχος	VI		Ἄποστασία Ἄλεξάνδρου	
251/0	Φανόστρατος	(;)			
250/49+	Φειδόστρατος ἢ Λυσιάδης (;)				
249/8	Καλλιμήδης	IV		Εἰρήνη Ἀθηνῶν μετὰ Ἄλεξάνδρου	
248/7	Φειδόστρατος ἢ Λυσιάδης (5;)				
247/6	Θερσίλοχος	VI			
*246/5+	Πολύευκτος	VII			
245/4	Ἰέραν	VIII		Ἐπιδρομὲς Ἀράτου στὴν Ἀττικὴ (1η στρατηγία Ἀράτου)	
244/3	Διομέδων	XII			
243/2	Φιλόνεως	(;)			
*242/1+	Θεόφημος	(;)			
241/0	Κυδήνωρ	VI		Ἄποκατάσταση τῆς ὁμαλότητος	
240/39	Εὐρυκλείδης	(;)			
239/8		(;)			
*238/7+	Ἀθηνόδωρος	X			
237/6	Λυσίας	XI		Ἐναρξὴ Δημητριάκου πολέμου	
236/5	Κίμων	(;)			
235/4	Ἐκφαντος	II			
*234/3+	Λυσανίας	III			
233/2	Ἀριστίων	(;)			
232/1	Μνησείδης	(;)			
231/0	Ἰάσων	(;)			
*230/29+		(;)			
229/8	Ἡλιόδωρος	IX		Ἀπελευθέρωση Ἀθηνῶν (ἀποχώρηση μακεδονικῆς φρουρᾶς Μουνηχίας)	

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

ΕΚΜΑΓΕΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ
ΣΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Τὰ σημειώματα στὸν *Μέντορα* (26, 1993, 116· 27, 1993, 153-157) τῶν συναδέλφων κυρίων Βασίλη Πετράκου καὶ Πέτρου Καλλιγᾶ μὲ παρακίνησαν νὰ γράψω λίγα λόγια γιὰ τὴν ἄγνωστη, στοὺς μὴ εἰδικούς, συλλογὴ ἐκμαγείων νομισμάτων τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου.

Στὸν Ἰωάννη Σβορώνο ὀφείλει τὸ μουσεῖο τὴν ἀπόκτηση τῶν ἐκμαγείων τῆς περίφημης νομισματικῆς συλλογῆς τοῦ διαπρεποῦς νομισματολόγου τοῦ 19ου αἰ. Imhoof Blumer. Πολλοὶ μελετητὲς ἀνέτρεξαν σ' αὐτὰ γιὰ νὰ προωθήσουν τὶς ἔρευνές τους. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὰ διπλοκτυπημένα καὶ «ἐπικεκομμένα» ἐπὶ ἄλλων κρητικὰ νομίσματα τῆς συλλογῆς Blumer, τὰ ὁποῖα, μὲ βάση τὰ ἐκμαγεῖα τοῦ μουσείου, συμπεριέλαβε ὁ Georges Le Rider στὸ βιβλίο του *Monnaies crétoises du Ve au Ier siècle av. J.C.* (Paris 1966). Ἐπίσης, ὁ Ἰωάννης Σβορώνος φρόντισε νὰ ἀποκτήσει τὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο καὶ ἐκμαγεῖα νομισμάτων ἀπὸ διάφορα, μεγάλα ξένα μουσεῖα.

Στὴ συνέχεια, ἡ Εἰρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου προσπάθησε νὰ κατασκευάσει ἐκμαγεῖα, κυρίως ἀπὸ νομισματικούς «θησαυροὺς» τοὺς ὁποίους δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀποκτήσει τὸ μουσεῖο, ἢ ἀπὸ τμήματα, ἔστω, αὐτῶν τῶν «θησαυρῶν». Ἡ ὕπαρξη αὐτῶν τῶν ἐκμαγείων διευκολύνει ὀρισμένες φορές τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα.

Ὅταν τὸ 1966 ἄρχισε ἡ συντήρηση γιὰ τὴ διάσωση τῆς συλλογῆς τῶν βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων τοῦ μουσείου, ἡ ὑπογράφουσα ἄρχισε τὴν κατασκευὴ γύψινων ἐκμαγείων ὄσων μολυβδοβούλλων ὀλοκληρωνόταν ὁ καθαρισμός, γιὰτὶ ὄλοι γνωρίζουμε πόσο εὐπαθὲς μέταλλο εἶναι ὁ μόλυβδος, καὶ συνεπῶς κανεὶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐγγυηθεῖ γιὰ τὴν μελλοντικὴ τύχη τους.

Ἡ προσπάθεια αὐτὴ κατασκευῆς ἐκμαγείων νομισμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσει τὸ μουσεῖο, συνεχίζεται, καὶ ἐλπίζουμε ὅτι στὸ μέλλον, ὅταν τὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο θὰ ἐγκατασταθεῖ στὸ Ἰλίου Μέλαθρον, ἢ ὄχι εὐκαταφρόνητη αὐτὴ συλλογὴ θὰ ταξινομηθεῖ σὲ νέα βάση καὶ θὰ χρησιμεύσει τόσο γιὰ ἐκπαιδευτικούς ὅσο καὶ γιὰ ἐπιστημονικούς σκοποὺς.

MANTΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

ΠΟΤΕ ΗΡΧΙΣΑΝ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΝΑ ΝΙΠΤΩΝΤΑΙ ΤΗΝ ΠΡΩΙΑΝ

ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ

‘Υπάρχουσι μερικάι συνήθειαι τόσον παλαιαί καὶ τόσον βαθέως ἐρριζωμέναι, ὥστε τὰς θεωροῦμεν σχεδὸν ὡς ἐμφύτους εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἔνεκα τούτου σπανίως ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν νὰ ἐξετάσωμεν πότε κατὰ τίνα τρόπον ἐγεννήθησαν. Καὶ ὅμως ἡ ἱστορία αὐτῶν σπανίως εἶναι ἐντελῶς ἀσήμαντος, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀποτελεῖ τμῆμα μᾶλλον ἢ ἦντον σπουδαῖον τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ ἐνὸς λαοῦ ἢ καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

Μία τῶν συνηθειῶν τούτων εἶναι καὶ ἡ νίγις τῶν χειρῶν καὶ τοῦ προσώπου καθ’ ἐκάστην πρωΐαν. Ἐπειδὴ ἀπὸ πολλῶν ἡδὴ αἰῶνων εἴμεθα ἐξοικειωμένοι πρὸς αὐτήν, δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι πολλοὶ δυσκολεύονται νὰ πιστεύσουν, ὅτι ὑπάρχουν ἢ ὑπῆρχον ἄλλοτε λαοὶ μὴ νιπτόμενοι τακτικῶς. Ὅτι ὅμως τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἔχομεν πολὺ ἀξιοπίστους μάρτυρας — τὰ μικρὰ παιδιά, τὰ ὅποια διαμαρτύρονται πάντοτε σφοδρότατα κατὰ τῆς συνηθείας ταύτης· ὅ,τι δὲ πράττουσι σήμερον τὰ παιδιά, τοῦτο ἔπρατον ἄλλοτε πάντες, μικροὶ καὶ μεγάλοι.

Ὡς πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν ὅμως δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ὀρίσωμεν κατὰ προσέγγισιν καὶ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤρχισαν νὰ νιπώνται *τακτικῶς* τὴν πρωΐαν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ὕπνου ἔγερσιν. Θὰ ἴδωμεν δέ, ὅτι ἡ ἐποχὴ αὕτη δὲν εἶναι σχετικῶς τόσον παλαιά, ὅσον ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, καὶ ὅτι ἡ διάδοσις τῆς συνηθείας ὀφείλεται ὄχι τόσον εἰς τὴν ἀγάπην τῆς καθαριότητος, ὅσον εἰς τὸν ἀπὸ τῶν θεῶν φόβον.

Τὴν ἀρχαιοτάτην εἰκόνα τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς ἐκ τῶν γραπτῶν πηγῶν τὰ δύο ὁμηρικὰ ποι-

[Τὸ ἄρθρον αὐτὸ δημοσιεύτηκε στὸ τεῦχος Ἰανουαρίου 1907 τοῦ μηνιαίου περιοδικοῦ «Ἡ Μελέτη», ἔκδοσις τοῦ «Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὀφελίμων Βιβλίων».]

ήματα, ἢ Ἰλιάς καὶ ἢ Ὀδύσσεια. Εἰς αὐτὰ ἐπανελημμένως γίνεται μνεία τῆς ἀπὸ τῆς κλίνης ἐγέρσεως τῶν ἡρώων, λεπτομερῶς δὲ ἀναφέρει ὁ ποιητὴς πῶς ἐνδύονται καὶ ἐτοιμάζονται πρὸς ἔξοδον. Ὁ Ἀγαμέμνων π.χ. φορεῖ τὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἱμάτιον, εἰς τοὺς πόδας τὰ πέδιλα, ἀπὸ τῶν ὤμων κρεμᾷ τὸ ξίφος καὶ εἰς τὴν χεῖρα λαμβάνει τὸ σκῆπτρον. Ὁμοίως ἐνδύεται ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν χλαῖναν καὶ τὸν χιτῶνα καὶ ἡ Καλυψὼ τὸν λευκὸν πέπλον τῆς (δηλαδὴ τὸν χιτῶνα), τὴν ζώνην καὶ τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς. Τοῦ Τηλεμάχου ἡ ἀμφίεσις καὶ ἔξοδος περιγράφεται τετράκις ἢ πεντάκις εἰς τὴν Ὀδύσειαν, φορεῖ καὶ αὐτὸς τὰ ἐνδύματά του, τὰ πέδιλα, ἀναρτᾷ τὸ ξίφος καὶ εἰς τὴν χεῖρα λαμβάνει δόρυ, ἐξέρχεται δὲ ἀκολουθούμενος ὑπὸ δύο κυνῶν.

Ἡ ἀναγραφὴ τόσων λεπτομερειῶν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως· ἀκριβῶς ὅμως ἔνεκα τούτου εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν πολλῶν τούτων περιπτώσεων γίνεται λόγος περὶ νύγεως τῶν χειρῶν καὶ τοῦ προσώπου. Ἔρα γε δὲν μνημονεύεται αὕτη, διότι ἦτο αὐτονόητος; Ἀλλὰ τότε διατὶ ἀναφέρονται τὰ ἐνδύματα; Μήπως ἦτο ὀλιγώτερον αὐτονόητον, ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων καὶ οἱ λοιποὶ ἦρωες ἐνεδύοντο, πρὶν ἐξέλθουν τῆς σκηνῆς ἢ τοῦ κοιτῶνός των; Ἡ μήπως ὑπῆρχε φόβος νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ἡ νύμφη Καλυψὼ ἐγκατέλειπε τὸ σπῆλαιόν τῆς γυμνή, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τοιαύτης παρεξηγήσεως ἐδίπλωσεν ὁ ποιητὴς ῥητῶς, ὅτι ἐφόρσε προηγουμένως τὸν λεπτὸν καὶ χαρίεντα πέπλον τῆς;

Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἠδύνατό τις ἐπὶ τέλος νὰ παραδεχθῆ, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ὀλίγων μόνον περιπτώσεων, κατὰ τὰς ὁποίας παρελείφθη ἡ μνεία τῆς νύγεως. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ περιπτώσεις εἶναι, ὡς παρετήρησα ἤδη, πλείονες, συμπεραίνω — νομίζω δὲ ὅτι τὸ συμπέρασμά μου εἶναι εὐλογον— ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐνίπτοντο τὴν πρωΐαν τακτικῶς καὶ κατὰ κοινὴν συνήθειαν.

Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι παράδοξον. Ἴσως ὅμως φανῆ ἀληθῶς παράδοξον εἰς ἐκείνους, ὅσοι γνωρίζουν, ὅτι οἱ σύγχρονοι τοῦ Ὀμήρου ἐλούοντο συχνὰ καὶ ὅτι εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων, τοῦλάχιστον, ὑπῆρχε πάντοτε ἴδιον δωμάτιον λουτροῦ· ἐν δὲ ἐκ τῶν καθηκόντων τῆς φιλοξενίας ἦτο καὶ τοῦτο, νὰ ὀδηγηθῆ ὁ ξένος εἰς τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο, νὰ λουσθῆ διὰ θερμοῦ ὕδατος καὶ ν' ἀλειφθῆ δι' ἐλαίου.

Τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἐποιήθησαν, ὅπως κοινῶς παραδέχονται, κατὰ τὸν ἔνατον καὶ ὄγδοον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα. Ἐπὶ τὰ λουτρὰ ἀπαντῶσιν ἐν Ἑλλάδι πολὺ πρότερον· διότι λουτρὰ ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς λεγομένης μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, τὰ ὅποια φθάνουσι μέχρι τοῦ 1500 περίπου πρὸ Χριστοῦ.

Δύναται λοιπὸν νὰ φανῆ ἀπίστευτον, ὅτι οἱ Ἕλληνες, οἵτινες ἤδη 1500 ἔτη πρὸ Χριστοῦ ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τῶν λουτρῶν, ὅμως ἐπὶ τὴν ὀκτῶ αἰῶνα ὑστερώτερον δὲν εἶχον ἀκόμη συνηθίσει νὰ νίπωνται τακτικὰ καθ' ἑκάστην πρωΐαν.

Ἐπιπλέον μεταξὺ τοῦ λουτροῦ καὶ τῆς νίγμεως ὑπάρχει οὐσιώδης διαφορά. Διότι ἐκ πολλῶν φράσεων τοῦ Ὀμήρου συνάγεται, ὅτι τὰ θερμὰ λουτρὰ συνειθίζοντο ὅχι κυρίως χάριν τῆς καθαριότητος, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς μέσα εὐπαθείας καὶ ἀπολαύσεως. Οἱ Φαίακες, οἵτινες περιγράφονται ὡς ἄνθρωποι διάγοντες μακάριον βίον, ἀγαπῶσιν ἐξ ἴσου τὰ συμπόσια, τὸν χορὸν, τὴν κιθάραν καὶ τὰ θερμὰ λουτρὰ. Περὶ τοῦ Ὀδυσσεὸς λέγει ὁ ποιητής, ὅτι, ἐν ὄσφ διέτριβεν εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς, δὲν τῷ ἔλειψαν τὰ θερμὰ λουτρὰ, διότι ἐκεῖ τὸν ἐπεριποιούντο «ὡς θεόν». Αὐτὸς δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς καταλέγει μεταξὺ τῶν ἀπολαύσεων τοῦ εὐδαίμονος γέροντος τὸ λουτρὸν, τὸ φαγητὸν καὶ τὴν μαλακὴν κλίνην. Καὶ ὁ φιλοξενούμενος ὀδοιπόρος εἰσάγεται εἰς τὸ λουτρὸν ἀκριβῶς ἵνα ἀπολαύσῃ τὴν ἡδονὴν τοῦ κλιαροῦ ὕδατος καὶ «ἀφαιρέσῃ τὴν κόπωσιν ἀπὸ τῶν μελῶν τοῦ σώματός του». Ἐπιπλέον ἡ νίγμις τῶν χειρῶν καὶ τοῦ προσώπου διὰ γυμροῦ ὕδατος, μάλιστα ἐν καιρῷ χειμῶνος, δὲν φαίνεται ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπόλαυσις δυναμένη νὰ παραβληθῆ πρὸς τὸ λουτρὸν.

Ἦτο λοιπὸν ἐντελῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς ἥρωας τοῦ Ὀμήρου ἡ νίγμις; Ὁχι. Βεβαίως ἐνίπτοντο, ἴσως μάλιστα συχνά, ἀλλ' ἐνίπτοντο συνήθως ὅταν ἤθελεν ἕκαστος. Τακτικῶς δὲ καὶ καθ' ἑθιμον γενικὸν ἐνίπτον τὰς χεῖρας μόνον ὅταν ἔμελλον νὰ προσφέρουν θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς ἢ νὰ κάμουν σπονδὰς ἢ καὶ ἀπλῶς νὰ προσευκηθοῦν ἐπισημότερον. Εἰς τὴν Ὀδύσειαν, ἥτις εἶναι νεωτέρα τῆς Ἰλιάδος, νίπονται πρὸς τούτοις καὶ ὅταν καθίσουν εἰς τὴν τράπεζαν, διότι φαίνεται ὅτι εἰς τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐποιήθη ἡ Ὀδύσεια, καὶ τὸ γεῦμα ἐθεωρεῖτο τρόπον τινὰ ὡς θυσία εἰς τοὺς θεοὺς, ἀλλήθως δὲ συνεδέετο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μετὰ θυσίας καὶ σπονδῶν.

Κατὰ κανόνα λοιπὸν εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν νίπονται οἱ ἄνθρωποι, ὡσάκις τελοῦσιν ἱεράν τινα πράξιν, ὡσάκις δηλαδὴ ἔρ-

χονται εις συνάφειαν με τούς θεούς. Εις τὸ νεώτερον ποίημα νίπτονται συχνότερα καὶ τακτικώτερα, ἀφοῦ εἰς τὰς ἱερὰς πράξεις περιλαμβάνοντο τότε καὶ τὰ καθημερινὰ γεύματα. Ὅταν δὲ συνέβαινε νὰ καθίσουν εἰς τὴν τράπεζαν τὴν πρωίαν, ἔνιπτον τὰς χεῖρας τὴν πρωίαν, ἄλλως ἀνεβάλλετο ἡ νίγμις. Εἰς τὴν Ἰλιάδα ἀναφέρεται ἡ νίγμις ἀραιότερον, διότι αἱ πραγματικαὶ θυσίαι ἦσαν, ἐννοεῖται, σπανιώτεροι, ἡ τακτικὴ δὲ καθημερινὴ προσευχὴ ἦτο ἄγνωστος· ἕκαστος ἀπέτεινε τὴν δέησίν του πρὸς τοὺς θεούς, ὅταν εἶχε νὰ ζητήσῃ τι παρ' αὐτῶν, δὲν ἦτο δὲ πάντοτε εὐκόλον καὶ βεβαίως δὲν ἐδεωρεῖτο ἀπαραίτητως ἀναγκαῖον νὰ νιφθῇ προηγουμένως.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐπὶ Ὀμήρου.

Μεταβαίνομεν εἰς τὸν Ἡσίοδον, τὸν ἀρχαιότατον μετὰ τὸν Ὀμηρον ποιητὴν, τοῦ ὁποίου τὰ ποιήματα ἐσώθησαν. Οὗτος ἔζησε περὶ τὰ 700 πρὸ Χριστοῦ, εἰς ἓν δὲ ἐκ τῶν ποιημάτων του, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Ἔργα καὶ Ἡμέραι, ἀπαντῶσι πολλαὶ χρησιμώταται συμβουλαί, ἐκ τῶν ὁποίων δύο μάλιστα εἶναι ἄξια προσοχῆς ὑφ' ἡμῶν. Ἡ πρώτη διδάσκει, ὅτι πρέπει νὰ ἐξιλεώσωμεν τοὺς θεοὺς ἐκάστην ἐσπέραν καὶ ἐκάστην πρωίαν διὰ σπονδῶν καὶ θυσιῶν, ἡ δὲ δευτέρα λέγει, ὅτι οἱ θεοὶ δὲν εἰσακούουσι τὰς εὐχὰς τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις σπένδει εἰς αὐτοὺς τὴν πρωίαν με ἀνίπτους χεῖρας· συνιστᾷ λοιπὸν τὴν καθαριότητα αὐτῶν.

Αἱ συμβουλαὶ αὗται εἶναι σπουδαιόταται διὰ τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ, διότι ἐνταῦθα πρῶτον τίθεται ἡ ἀρχὴ τῆς καθημερινῆς πρωινῆς προσευχῆς, μετὰ τῆς ὁποίας συνδέεται πάλιν ἀναποσπάστως ἡ νίγμις τῶν χειρῶν. Ὁ Ἡσίοδος προφανῶς ὁμιλεῖ περὶ συνθηδίας, ἧς δὲν ἦτο ἀκόμη καθιερωμένη καὶ κοινῶς παραδεκτὴ, ἀλλ' ἦτις τότε μόλις διεδίδετο· ἔνεκα τούτου θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ συστήσῃ αὐτὴν ὡς ἔργον εὐσεβῆς καὶ θεάρεστον. Οὐχ ἦτιον ὅμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνας ἤρχισαν νὰ νίπωνται τακτικῶς καθ' ἐκάστην πρωίαν ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 700 περίπου πρὸ Χριστοῦ, ὅταν δηλαδὴ ἤρχισαν καὶ νὰ προσεύχωνται καθ' ἐκάστην πρωίαν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ὕπνου ἐξέγερσιν.

Περιορίζομαι εἰς τοὺς δύο τούτους ποιητὰς καὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐθίμου, ἧς ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν προκύπτει. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη δὲν εἶναι ἀκόμη τελεία, διότι καὶ ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρουσι συνήθως μόνον τῶν χειρῶν τὴν νίγμιν, οὐκὶ δὲ καὶ τὴν τοῦ προσώπου. Καὶ τοῦτο εἶναι φυσικόν· διότι κατὰ τὰς θυσίας

καὶ τὰς σπονδὰς αἱ χεῖρες ἤρχοντο εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἱερῶν πραγμάτων, ἥτοι τῶν κρεάτων, τῶν κυπέλλων, ἅτινα περιεῖχον τὸν οἶνον τῶν σπονδῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν σκευῶν. Αὐτὰ λοιπὸν πρῶτον ἔπρεπε νὰ εἶναι καθαρά. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς μίαν τουλάχιστον περίπτωσιν βλέπομεν, ὅτι ἡ Πηνελόπη, μέλλουσα νὰ προσευχῆ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ὑπὲρ σπουδαιοτάτης ὑποδέσεως, δὲν ἀρκεῖται νὰ νίψῃ μόνον τὰς χεῖράς της, ἀλλὰ νίπτει ὅλον τὸ σῶμα καὶ ἐνδύεται καθαρὰ φορέματα, εἶναι εὐλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι, ὅταν ἡ νίψις τῶν χειρῶν κατὰ πᾶσαν πρωίαν ἔγινε κοινὸν ἔθιμον, παρηκολούθησεν αὐτὴν ταχέως καὶ ἡ τοῦ προσώπου. Διότι μεγαλύτερα καθαριότητος καδίστα τὴν προσευκὴν μᾶλλον εὐπρόσδεκτον.

Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἑβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος περίπου βεβαιώνεται ἡ συνήθεια τῆς καθημερινῆς πρωινῆς νίψεως. Ἡ πρώτη δὲ γένεσις αὐτῆς ὀφείλεται ἀναμφισβητικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ αἰσθήματος τῆς καθαριότητος παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐκτελοῦσι πάντοτε εὐχαρίστως ὅ,τι εἶναι καλὸν καὶ ὠφέλιμον. Ἐπενέβη ὅμως ἡ θρησκεία, καὶ ὁ φόβος ἀπὸ τῶν θεῶν ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ νίπτονται τακτικῶς· διότι, ὅταν ἡ ἀκαθαρσία ἤρχισεν νὰ προξενῆ ἀπῆλπῶς εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, φυσικὸν ἦτο νὰ ὑποθέσωσιν, ὅτι καὶ οἱ θεοὶ ἀποστρέφονται αὐτὴν. Ἐκτοτε δὲ δὲν ἐτόλμων εὐκόλως νὰ παρουσιάζωνται πρὸ αὐτῶν ἄνιπτοι.

Ἐν τέλει θὰ προσθέσω μίαν ἀκόμην παρατήρησιν. Ἐάν τις ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν τῆς μικρᾶς ταύτης μελέτης ἐξακολουθῆ νὰ θεωρῆ ἀπίθανον, ὅτι οἱ ἡμιπολίτιστοι πρόγονοι ἡμῶν ἐπὶ Ὀμήρου δὲν ἐνίπτοντο τακτικά, ἃς λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι θὰ ἔλθῃ βεβαίως καιρὸς, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν θὰ εὐρίσκουν, ὑποδέτω, ἐπίσης ἀκατανόητον, ὅτι τὸν εἰκοστὸν μετὰ Χριστὸν αἰῶνα οἱ *πεπολιτισμένοι* πρόγονοί των τόσον σπανίως ἔλθουν τὸ σῶμά των.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ
ΤΟΥ ΟΓΔΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΜΕΝΤΟΡΟΣ (1995)

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ

1-4, 61-72, 93-95, 125-131

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

Πρώτη Συνεδρία τῶν ἐταίρων (1994) 5-57· Α΄ Τακτικὴ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ 1995 73-88· Πέμπτο Διεθνὲς Συνέδριο Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν 96-97· Δωρεὲς πρὸς τὴν Ἑταιρεία 72, 97· Ἡ προτομὴ τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ 98· Τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα «Ὁ Παρθενὼν ὑπὸ σεισμικὴ φόρτιση» 132-133· Σύνδεση Συμβουλίου 133

ΑΓΓΕΛΙΑΙ

Ἡ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης 99-103· Δεύτερη Συνεδρία τῶν ἐταίρων (1996) 103

ΠΕΝΘΗ

104

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Ἡ χρονολόγησις τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. καὶ ὁ κατάλογος τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων 134-149

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

Μνημεῖα καὶ ἀμνήμονες 89-92· Μνημεῖα ἢ σύγχρονα θέατρα; 105-107· Ἐκμαγεῖα στὸ Πολυτεχνεῖο 130· Ἐκμαγεῖα νομισμάτων στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο 150

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

1940/41: Παραλειπόμενα τῆς ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων 95· Ἱστορία τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Μυκόνου 108-122· Ἀπόδοση παλαιῶν χρεῶν. Τὰ μνημεῖα τῆς Ρήνειας 123

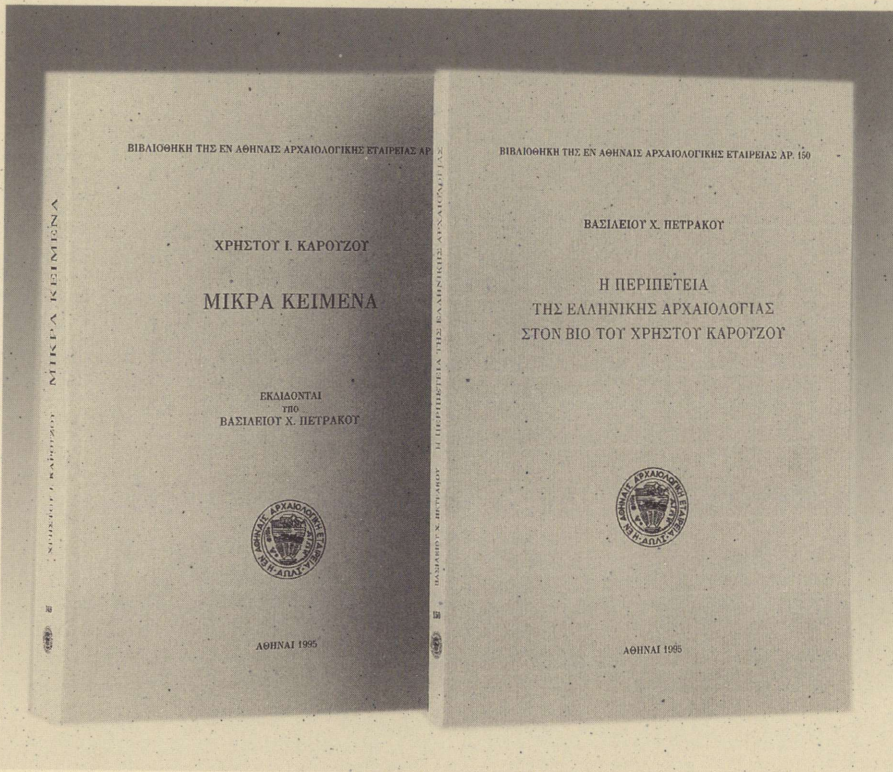
ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Χρήστου Τσουντα, Πότε ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ νίπτονται τὴν πρῶταν 151-155

ΕΙΚΟΝΕΣ

88-90, 98, 107, 113, 116-117, 119

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

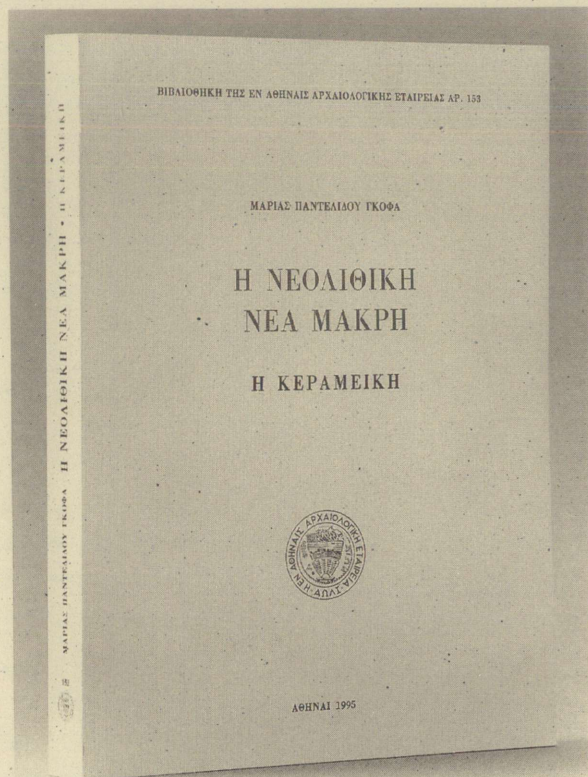

ΧΡΗΣΤΟΥ Ι. ΚΑΡΟΥΖΟΥ

ΜΙΚΡΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

**Η ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΤΟΝ ΒΙΟ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΑΡΟΥΖΟΥ**

ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ

Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΝΕΑ ΜΑΚΡΗ

Η Κ Ε Ρ Α Μ Ε Ι Κ Η

Τὸ ἔργο ἀποτελεῖ τὴν ὀριστικὴ δημοσίευση τῶν εὐρημάτων ἀνασκαφῆς τοῦ 1977 σὲ τμῆμα τοῦ Νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ μὲ ἀδιατάρακτὴ στρωματογραφία.

Ὁ παρὼν τόμος περιλαμβάνει ὅλο τὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότερη ἕως τὸ τέλος τῆς νεώτερης Νεολιθικῆς. Οἱ κατηγορίες καὶ τὰ σχήματα παρακολουθοῦνται καὶ σχολιάζονται κατὰ φάσεις καὶ περιόδους, διαγράφεται ἡ τυπολογία τοῦ οἰκισμοῦ, προβάλλονται τὰ ἐγγήρακα τοῦ ρυθμοῦ Νέας Μάκρης, καὶ τελικὰ διακρίνονται ὀρισμένες σχέσεις μὲ τὰ νεολιθικὰ τῶν Κυκλάδων.